

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Hacıyev Nicat Əfqan oğlunun

“Azərbaycanda təkrar sığortanın yeri və rolu”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı

060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma

“Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.d. prof. N.N. Xudiyev

i.ü.f.d. b/m G.Q.Məmmədova

Kafedra müdiri

i.e.d.prof. Ə.Ə.Ələkbərov

BAKİ - 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I Fəsil. Milli iqtisadiyyatda sığorta və təkrar sığortanın yeri və rolu	
1.1 Təkrar sığortanın konseptual əsasları.....	6
1.2 Təkrar sığorta mexanizmi və onun tənzimlənməsi alətləri.	12
1.3 Təkrar sığorta əməliyyatları üzrə xarici təcrübə.....	18
II Fəsil. Retrosessiya prosesində sığorta şirkətlərində maliyyə axınlarının əhlili	
2.1 Təkrar sığorta şirkətlərinin maliyyə fəaliyyətinin təhlili.....	26
2.2 Təkrar sığorta institutu kimi sığorta şirkətlərinin tədiyyə qabiliyyətinə nəzarət və onun qiymətləndirilməsi.....	37
2.3 Təkrar sığorta - sığortaçının maliyyə sabitliyinin əsas təminatı kimi.....	47
III Fəsil. Təkrar sığorta bazarının inkişaf perspektivləri və onun pul axınlarına təsiri	
3.1 Azərbaycanca təkrar sığorta bazarının təkmilləşdirilməsi.....	55
3.2 Zərər bazasında təkrar sığortanın təkmilləşdirilməsi.....	66
a) WXL - ayrıca götürülmüş risk üzrə işçi eksedent zərər.	
b) CXL - ayrıca götürülmüş risk üzrə işçi təbii fəlakətlərdən eksedent zərər.	
c) CXL riski üzrə WXL proqramı.	
NƏTİCƏ.....	72
ƏDƏBİYYAT SIYAHISI.....	76
PEZİOME	
SUMMARY	

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Təkrarsığorta anlayışı Azərbaycan üçün yeni sayıla biləcək maliyyə sahəsidir. Dünya iqtisadiyyatında və maliyyə sektorunda böyük əhəmiyyət kəsb edən bu sahənin tədqiq önəmlidir.

Təkrarsığorta sığorta sektorunun bir hissəsi olmaqla, iqtisadiyyatının qloballaşdığı, həm iqtisadi, həm də təbii risklərin şiddətləndiyi günümüzdə bu risklərin qarşısının qismən və ya tamamilən alınması zəruri bir hala çevrilir. Təkrarsığortaçılar, bir çox sığorta şirkətləri ilə təkrarsığorta müqavilələrini nizamlayaraq ayrı-ayrı sığorta təşkilatlarının əlahiddə sığorta fondları arasında, bir növ, əlaqələndirici həlqə rolunu oynayır. Məhz təkrarsığorta kanalları vasitəsilə ayrı-ayrı sığorta təşkilatlarının sığorta fondları arasında pul vəsaitlərinin axını həyata keçirilir. Bu ayrı-ayrı sığorta təşkilatlarının çərçivələri daxilində formalaşan bölgüyə nisbətən, dəymiş zərərlərin daha geniş sığorta məkanında paylanmasına imkan verir. Təkrarsığorta qəbul olunmuş birbaşa sığortanın məntiqi davamı və ümumilikdə sığorta prosesinin ayrılmaz hissəsidir. Təkrarsığorta müasir dünya sığorta təsərrüfatında, ümumilikdə, sığorta prosesinin, ayrılıqda isə hər hansı bir sığorta təşkilatının normal fəaliyyətinin zəruri şərtlərindən biridir. Bu isə öz növbəsində təkrarsığorta sistemi daxilində mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsi: risklərin paylanması–təkrarsığorta zamanı əvvəllər sığortaya qəbul olunmuş risklərin sığorta prosesinin iştirakçıları arasında yenidən paylanması həyata keçirilməsi; sığorta fəaliyyətinin stabilləşdirilməsi - təkrarsığorta sığortaçının müəyyən müddət ərzindəki fəaliyyəti nəticəsində risklərin mümkün tərəddüdünü azaldılması, onların stabil edilməsi; sığortaçının sığortaya irihəcmli və təhlükəli riskləri qəbul etməsi üzrə imkanlarının genişlənməsində ifadə olunan tutumunun təmin olunması və genişləndirilməsi; birbaşa sığortaçılarda aktivlərin artırılması üçün lazımı şəraitin yaradılması; sığorta olunmuş risklər üzrə sığorta hadisələrinin baş verməsi zamanı dəymiş ziyanın birbaşa sığortaçı tərəfindən dərhal tənzimlənməsi üçün likvid aktivlərin təqdim olunması ilə bağlıdır.

İqtisadiyyatını beynəlxalq iqtisadi prinsiplərə əsasən formalaşdıran dövlətimizdə təkrarsığortanın həm beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi, həm də ölkəmizdə onun səmərəli təşkili və təşviqi üçün yeni mexanizmlərin tapılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki müasir şəraitdə təkrarsığorta ölkənin investisiya gücünün yüksəlməsinə, dövlətin iqtisadi faydasının müdafiəsinin qorunmasına və s. fürsət yaradır. Bu səbəbdən təkrarsığorta mövzusu aktuallığını itirməyən sahədir.

Mövzunun öyrənilmə vəziyyəti. Sığorta və təkrarsığorta fəaliyyətinin inkişafı və idarəedilməsi, resurs təminatı, iqtisadiyyata təsiri kimi müxtəlif mövzular A.C.Kulyer, K.Stivenson, D.D.Xempton, V.AA.Suxov, V.V.Şaxov, N.N.Xudiyev və digər alimlər tərəfindən tədqiq edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi qloballaşan iqtisadiyyatda artan risklərin və təhlükələrin verdiyi zərər və itkilərin qarşısının alınması üçün sığorta biznesində təkrar sığortanın yeri və rolunu öyrənməkdir. Bu baxımdan tədqiqat işində əsas vəzifələr milli iqtisadiyyatda sığorta və təkrar sığortanın əhəmiyyətini araşdırmaq, retrosessiya prosesində sığorta şirkətlərində maliyyə axınlarının təhlilini aparmaq, təkrar sığorta bazarının inkişaf perspektivləri və onun pul axınlarına təsirini tədqiq etməkdən və təkrarsığorta təşkilatlarının iqtisadiyyata verdiyi tövhələri açıq şəkildə göstərməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Sığorta biznesində təkrar sığortanın əhəmiyyəti tədqiqatın predmetini təşkil edərkən, təkrarsığorta təşkilatlarının iqtisadi təsirləri tədqiqatın obyektini formalaşdırır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan Respublikasında sığorta bazarının miqyasının və təkrarsığorta əməliyyatlarının həcmnin artması, təkrarsığorta təsisatı üzrə xüsusi normativ bazanın işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Bu baxımdan aparılmış tədqiqat işində təkrarsığorta bazarının hal-hazırda mövcud olan inkişaf proqnozlarına əsaslanaraq təkrarsığorta fəaliyyətinin tam hüquqi təminatının təşkili zərurəti vurğulanmış və ölkə qanunvericiliyi və hüququ üçün daha aktual məsələyə, yəni bu istiqamətdəki boşluqlara daha yeni prizmadan yanaşmışdır. Bu məqsədlə

respublikamızda milli təkrarsığorta bazarının qorunması, habelə təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə potensialının möhkəmləndirilməsi üçün aşağıdakı təkliflər irəli sürülmüşdür:

- təkrarsığorta daxillərinin (pullarının) yaradılması üzrə məsələlərin çağdaş standartlara uyğunlaşdırılması;
- milli təkrarsığorta bazarını tənzimləyən vahid milli təkrarsığorta şirkətinin yaradılması.

Tədqiqat işinin metodoloji əsasını Azərbaycan və xarici müəlliflərin təkrarsığorta sistemi haqqında tədqiqatları, Azərbaycan Respublikasının Qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, xarici ölkələr, yerli və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən aparılan araşdırma nəticələri və elmi-praktiki konfrans materialları təşkil edir.

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Tədqiqatın informasiya bazasını “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, rəsmi dövlət qurumlarının məlumatları, həm daxili həm də beynəlxalq bazarlarda fəaliyyət göstərən sığorta və təkrarsığorta təşkilatlarının materialları, Nazirlər Kabinetinin, Milli Məclisin sığorta bazarı haqqında normativləri və digər hüquqi aktları, sığorta və təkrarsığorta haqqında aparılmış yerli və beynəlxalq tədqiqatlar formalaşdırır.

İşin həcmi və strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, 8 paragraf, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. MILLİ İQTİSADİYYATDA SIĞORTA VƏ TƏKRAR SIĞORTANIN YERİ VƏ ROLU

1.1 Təkrar sığortanın konseptual əsasları

Təkrar sığorta, sığortaçının sığortanın müəyyən hissəsini və ya bütünü təkrar sığortalamasını nəzərdə tutan anlayışdır. Sığorta şirkətləri özlərinin təminat verdikləri risklərdə ciddi ziyan meydana gəlməsi ehtimalına qarşı dəymiş ziyanı ödərkən çətinlik çəkməmək üçün özlərini təkrar sığortalayırlar. Təkrarsığorta əməliyyatlarında riski bu formada transfer edən şirkətə “sedent” və ya ötürücü kompaniya, transfer alan şirkətə isə təkrar sığortaçı ya da yenidən sığortaçı deyilir [21, s.118].

Tarixi inkişaf prosesində təkrarsığorta ilə bağlı ilk hüquqi təriflərdən biri İngiltərədə Delver Barnes məhkəməsində verilmişdir. Bu zaman təkrar sığorta "Sığortaçının başqa bir sığorta edəndən sığortaladığı mal ilə bağlı zərər və ya itgi baş verdiyi zaman, habelə sığortaladığı bir və ya bir neçə riskə görə tamamilən və ya qismən təminat əldə edə bilməsi" kimi müəyyən edilmişdir.

Mutual Tornado Insurance Association v. Timmons davasında isə Amerikan məhkəmələri təkrar sığortanı "Təkrarsığorta müqaviləsinə əsasən yalnız sığorta şirkətləri ilə əlaqədə olan sığorta şirkəti və ya sığortaçı" olaraq xarakterizə etmişdir. Təkrar sığortaya verilən digər bir tərif isə Charter Reinsurance Co Ltd Fagan məhkəməsində əks olunmuşdur. Bu zaman təkrarsığortaya verilən tərif aşağıdakı kimi göstərilmişdir [36, s.7-8]:

“Təkrar sığortaçı və təkrar sığorta edən arasında müstəqil bir razılaşma olan təkrar sığorta müqaviləsində təkrar sığorta mövzusu, əvvəlcədən razılaşmış riskin mövzusu ilə eynidir. Aradakı fərq, sığortalana bilən mənfəətin təbiətində olub, sığortaçı üçün bu mənfəət sığortaçının sığorta müqaviləsindəki məsuliyyətlərindən yaranmaqdadır.”

Azərbaycan qanunvericiliyində isə təkrar sığorta, “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində

"Təkrarsığorta fəaliyyəti sığortaçı tərəfindən digər sığortaçılardan sığorta risklərinin qəbul edilməsi və ya həmin risklərin bölüşdürülməsi üzrə təkrarsığorta müqavilələrinin bağlanması və yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olan, sığorta fəaliyyətinə və ya təkrarsığorta fəaliyyətinə verilmiş lisenziya əsasında həyata keçirilən fəaliyyət növüdür." olaraq verilmişdir.

Avropa Birliyi qanunvericiliyində təkrarsığorta anlayışı "Sığorta şirkəti və ya başqa bir təkrar sığorta şirkəti tərəfindən ötürülən risklərin qəbul edilməsi fəaliyyəti" olaraq izah edilir [37, s.7-8].

Yuxarıda göstərilən anlayışların hamısının ortaq nöqtəsi sığortanın təkrar sığortalanmasıdır. Bu halda, təkrarsığorta müqaviləsinin mövcud olması üçün sığorta müqaviləsi əvvəlcə ilkin sığortaçı tərəfindən imzalanmalıdır. Başqa sözlə, ilkin sığorta müqaviləsi imzalandıqdan sonra sığortaçı öz üzərinə götürdüyü riskləri təkrarsığortaçı müqavilə ilə ötürməli, bu risklər başverdiyi təqdirdə isə həmin zərərin əvəzinin ödənməsi üçün təkrarsığorta müqaviləsinin öhdəlikləri reallaşmalıdır.

Sığortaçı tərəfindən həyata keçirilən risklərin müəyyən bir hissəsini özünə toplayan təkrarsığorta, sığortaçının likvidlik problemindən və ya böyük bir zərərdən sonra ödəmə qabiliyyətinin və maliyyə vəziyyəti baxımından məhv olmasını minimuma endirir. Xüsusilə yüksək məbləğli risklərin təkrar sığortalanması və yaranacaq fəvqəladə risklərin təkrarsığorta ilə ötürülməsi sığortaçının sığortalama gücünü artırır.

Təkrarsığortanın tarixi inkişafı

Sığorta müstəvisində təkrarsığorta qloballaşan dünyada getdikcə böyük əhəmiyyət qazanır. Müasir həyat şəraitində yaşanan hadisələr birbaşa təkrarsığorta fəaliyyətlərinin həcmi və mövqeyini artırır. Bu zərurət öz varlığını və etibarlılığını təkrarsığortadan alan sığortaya birbaşa təsir edir. Təkrarsığortanın istifadə sahəsi bir tərəfdən sığorta fəaliyyətlərinin əhatə altına aldığı risklərin miqyasına görə dəyişir. Digər tərəfdən isə onun xarakterinə bağlı olaraq, təkrarsığorta istiqamətində fəaliyyətlərin həcmi müəyyən bir zaman ərzində mövcud olan sığorta fəaliyyətlərinin həcminə bağlı olaraq dəyişir [23, s.5].

Təkrarsığorta prosesinin tarixdə tam olaraq harada və nə zaman ortaya çıxdığı tam olaraq bilinməməklə yanaşı, onun tarixinin sığorta fəaliyyətinin başlanğıc illərinə qədər uzandığını demək mümkündür.

Əslində təkrar sığortanın, eyni zamanda sığorta anlayışının ortaya çıxmasına da zəmin hazırlayan düşüncəyə, yəni bir adamın itkisinin digər insanlar arasında bölüşdürülməsinə əsaslanır.

Təkrarsığortanın tarixdə bilinən ən qədim tətbiqi 1370-ci ildə nəqliyyat sığortası sahəsində yaranan ehtiyac nəticəsində, riskin təhlükəli görülən hissəsinin təkrar sığorta etdirilməsi formasında ortaya çıxmışdır [38, s.2].

Tarixdə bilinən ən qədim təkrarsığorta razılaşması olan bu razılaşma çərçivəsində, Cenevrədə Şimali Avropadakı Sluysə qədər olan tranzit xəttin təhlükəli görülən Kadiz-Sluys mərhələsi üçün təkrarsığorta əməliyyatları aparılmışdır.

Tarixdə ilk dəfə baş vermiş bu təkrar sığorta əməliyyatı nəticəsində sığortaçıların daha çox gəliri olmasına baxmayaraq daha böyük risklər ehtiva edən vəziyyətlərdə özlərinin risklərinin bir qismini və ya hamısını başqa bir sığortaçıya ötürə biləcəkləri görülmüşdü.

Təkrarsığorta mövzusunda aparılan tədqiqatlar, bu dövrlərdə təkrarsığortanın həm sığortaçı tərəfindən aparıla bilən əməliyyatlar üçün, həm də sığorta etdirən şəxsin sığortaçısının iflası və ya ölümü səbəbiylə yenidən sığorta etdirdiyi əməliyyatlar üçün istifadə olunduğu ortaya çıxmışdır.

Təkrarsığorta anlayışına istinad edən ilk qanuni sənəd isə 1681-ci ildə Fransa kralı XIV Lui tərəfindən verilən bir fərmandır. Dəniz sığortacılığı sahəsindəki inkişafına baxmayaraq, təkrarsığorta əməliyyatlarının spekulyativ məqsədlərlə istifadəsi nəticəsində İngiltərədə 1746-cı ildə dənizçilik sahəsində təkrar sığorta qeyri-qanuni hal almışdır və bu qadağa 1864-cü ilə qədər qalxmamışdır [16, s.8].

1842-ci ildə Hamburgda meydana gələn böyük yanğından sonra Hamburg Yanğın Fondunun ehtiyatlarının yanğın itgilərini ödəməkdə yetərli olmaması nəticəsində sığortaçılar portfellerinin tamamını müxtəlif risk daşıyıcıları arasında bölüşdürməyin əhəmiyyəti haqqında düşünməyə başlamışlar və 1842-ci ildə tarixdəki

ilk professional təkrarsığorta şirkəti Köln Təkrarsığorta qurulmuşdur.

XIX əsrin sonlarına doğru isə təkrarsığorta bazarlarının inkişafının, dünyanın yeni iqtisadi quruluşunun və maliyyə durumunun, yaşanan müharibələrin, siyasi, iqtisadi böhranların və böyük diametrlı təbii fəlakətlərin baş verdiyi bilinir. Bütün yaşananlar müxtəlif ölkələrdə təkrarsığortanın inkişafına təkan vermişdir. Məsələn, Türkiyədə 1929-cü ildə Milli Təkrarsığorta T.A.Ş., 1949-cu ildə Dəstək Təkrarsığorta, 1979-cu ildə İstanbul Təkrarsığorta və 1980-ci ildə Xalq Təkrarsığorta qurulmuşdur. Bu şirkətlərdən Milli Təkrarsığorta və Artı Təkrarsığorta adını alan köhnə Xalq Təkrarsığorta hələ də fəaliyyətlərini davam etdirirlər. Bununla belə fəaliyyətlərini aktiv şəkildə davam edən tək şirkət Milli Təkrarsığorta T.A.Ş.-dir [14, s.6].

Bu gün təkrarsığorta bazarlarının inkişafı yeni fəaliyyət sahələri və filialların yaranmasına gətirib çıxaran iqtisadi və texnoloji inkişaflarla birbaşa əlaqələndirilir. Xüsusilə XX əsrin sonlarından etibarən ticarətin sərbəstləşməsi ilə təkrarsığorta bazarlarının qlobal riskin bölgüsünü apara bilməsi və daha da təşviq etməsi asanlaşıb.

Təkrarsığortanın prinsipləri

Təkrarsığorta əməliyyatı təbiəti etibarilə müqavilədən irəli gələn əməliyyat xarakteri daşdığından, hüquqi dəyər alabilməsi üçün rəsmi müqavilənin bütün xüsusiyyətlərini daşmalıdır.

Bu səbəblə sığorta müqaviləsinin daşdığı xüsusiyyətlərin təkrarsığorta müqaviləsində də olması, digər bir ifadəylə, sığorta üçün etibarlı olan prinsiplərin təkrarsığorta üçün də etibarlı olması lazımdır.

Təkrarsığortanın, hamısı eyni dərəcədə əhəmiyyətli olan və bir-birini tamamlayıcı xüsusiyyəti olan əsas prinsiplərini dörd ayrı qrup daxilində tədqiq etmək mümkündür [42, s.22]:

1. Maksimum yaxşı niyyət prinsipi

Sığorta müqavilələri üçün etibarlı sayılan və təkrarsığorta razılaşmalarında da sərt bir formada tətbiq olunan maksimum yaxşı niyyət (*uberrimae fidei*) prinsipi, sığorta şirkətin təkrarsığorta şirkətinə ötürüləcək risklərlə bağlı bütün maddi xüsusiyyətlərini izah edir [19, s.15].

Sedent şirkətin risklə əlaqəli məlumatları təkrarsığorta şirkətindən gizlətməsi və ya səhv olaraq şirkətə açıqlaması yolverilməzdir. Təkrarsığorta əməliyyatının tərəflərini təşkil edən sığortaçı və təkrarsığorta edən təşkilatlar bu sahədə mütəxəssis, professional kadrlara sahib olmaqla yanaşı təkrar sığortaçılara ötürüləcək riskə bağlı bütün məlumatlara sahib olmaya bilirlər. Bu səbəblə, sığortaçının riskə bağlı olaraq əldə etdiyi məlumatı detallı olaraq təkrarsığorta şirkətinə təqdim etməsi, razılaşmanın obyektinə olan riskin natamam və ya səhv başa düşülməsinin qarşısını alacaq.

Maksimum yaxşı niyyət prinsipində, "risklərin tək-tək ötürüldüyü ixtiyari təkrar sığorta tam mənasıyla tətbiq olunmaqda, avtomatik təkrar sığortada isə sığortaçının razılaşmanın ana xəttlərinə yön verəcək xüsusiyyətləri bütün istiqamətləriylə izah edilir" [41, s.17].

2. Təkrar sığortalana bilən mənfəət prinsipi

Təkrar sığortalana bilən mənfəət prinsipi, qanuni olaraq təkrar sığorta etdirə bilmək haqqı olub sığortalının təkrar sığorta mövzusu üzərində pulla ölçülə bilən bir mənfəətinin olduğu mənasını verir.

Sığorta müqavilələrində olduğu kimi təkrarsığorta müqavilələrinin də sığortalananabilən bir mənfəətlə dəstəklənməsi zəruridir.

Təkrarsığorta müqavilələrində sedent şirkətin təkrar sığorta obyektinə olan mal üzərində heç bir qanuni mənfəəti olmamasına baxmayaraq, bu malın məsuliyyətini boynuna götürməsi və bu malın itkisinə görə özünə zərər dəyəcəyi bir hüquqi status daşması, təkrar sığortaçının sığortalanan mal üzərində sığortalananabilən bir mənfəətinin olması ilə bağlıdır [16, s.18].

3. Kompensasiya prinsipi

Kompensasiya prinsipi təkrar sığortaçının, sığortaçıya dəyəcək zərərin dəqiq bazar dəyəri üzərindən ödəniş verməsi, digər bir ifadəylə zərərinə kompensasiya etməsi və sığortaçının ziyan sonrası maliyyə vəziyyətinin ziyandan əvvəlki vəziyyətə gətirilməsi deməkdir [26, s.11].

Məlumdur ki, bütün sığorta müqavilələri kompensasiya müqavilələrinə malik

deyillər. Çünki həyat və fərdi qəza sığortaları kompensasiya müqaviləsi kontekstinə daxil olmur. Bunun əksinə, sedent şirkətlər zərərlərini təkcə təkrar sığortaçıdan almaq şansına sahib olduğundan bütün təkrar sığorta müqavilələri kompensasiya müqavilələrinə daxildir.

4. Yaxın səbəb prinsipi

Təkrarsığortanın digər prinsipi sığorta prinsiplərindən biri olan yaxın səbəb prinsipi. Sığortalının kapital itkisi nəticəsində təkrar sığortaçıdan kompensasiya tələb etməsi üçün yaranan zərərin müqavilədə təminat altına alınmış, yəni əhatə etdiyi risklərdən ibarət olması lazımdır. Başqa sözlə, zərərin ən yaxın səbəbi təkrar sığortalı bir risk olmalıdır [39, s.24].

Məlumdur ki, sığorta müqaviləsinin şərtlərinə əsasən sığortaçı üzərinə kompensasiya ödəmə vəzifəsi qoyan şərtlər və səbəblər təkrarsığortaçılar üçün də keçərlidir, bu səbəbdən yaxın səbəb prinsipi eyni zamanda təkrar sığorta prinsipinə də aid edilir [25, s.9].

Təkrarsığortanın funksiyaları

Təkrarsığorta, qlobal maliyyə bazarlarında getdikcə əhəmiyyəti artan və geniş risk qruplarına qarşı effektiv bir qoruma təmin edən vasitədir [20, s.153].

Hal-hazırda maliyyə bazarlarında çox fərqli funksiyaları olan təkrarsığorta sisteminin əhəmiyyətini daha yaxşı başa düşmək üçün müxtəlif funksiyaları tədqiq etmək faydalıdır. Təkrarsığortanın funksiyalarını müxtəlif başlıq altında qruplaşdırmaq mümkündür.

Təkrarsığortanın ən əhəmiyyətli funksiyalarından biri, riskin bölgüsü ilə sığortaçının qorunmasını təmin etməkdir. Sığortaçılar fərdləri və təşkilatları müəyyən risklərdən qorumaqla birlikdə, bu riskləri başqa mərkəzə ötürür, yəni təkrarsığortaçılar bu risklərin müəyyən bir hissəsini alırlar. Beləliklə zərər və itki ehtimalı təkrarsığorta ilə bölüşdürülür və paylanılır [1, s.11-16].

Təkrarsığorta, sığorta edənin sığortalama qabiliyyətini artırmaq, sığorta edənin normal şəraitdə təminat verməsinin mümkün olmayacağı həcimdə, növdə və ölçüdəki risklərini sığortalaya bilməsini asanlaşdırır.

Beləliklə, sığortaçılar fəaliyyətlərini yeni sahələr və müxtəlif istiqamətlərə doğru genişləndirə bilirlər.

Təkrarsığortanın digər funksiyası sığortaçının maliyyə quruluşunun və sərmayə bazasının gücləndirilməsini təmin edir.

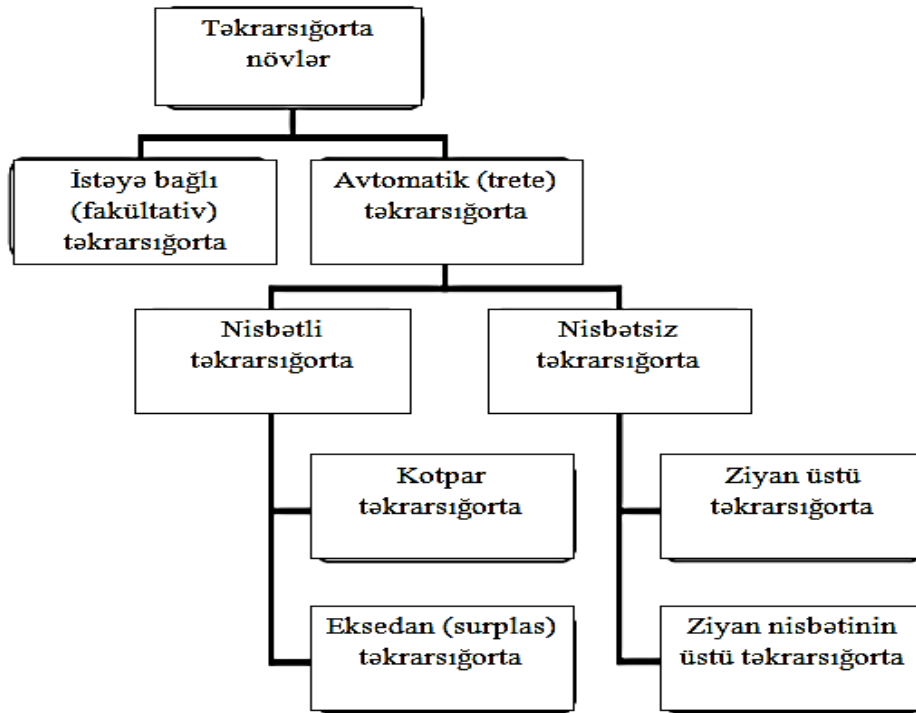
Bir təkrarsığortaçının sərmayə strukturunun qüvvətli olması, sedent şirkətlərə təqdim edə biləcəyi təminatların daha da böyük olması mənasını verir. Bu səbəblə maliyyə bazarlarında tənzimləmə həyata keçirən təşkilatların həm təkrar sığorta, həm də sığorta şirkətlərinin sərmayə bazasının gücləndirilməsinə istiqamətlənmiş işlər apardığı və minimum sərmayə nisbətləri müəyyənləşdirdikləri bilinir.

Təkrarsığortanın eyni zamanda sığorta bazarlarına sabitlik gətirdiyi, risklərin təkrar sığortaçıya ötürülməsiylə sığortaçıların iş performanslarının artdığı və daha da gücləndiyi, sığortaçının müflis vəziyyətə düşmə ehtimalının azaldığı görülmüşdür.

Bu funksiyalara paralel olaraq, təkrarsığorta vasitəsilə ötürülən texniki məlumatlar, təkrar sığortaçıların fəaliyyətlərində yol göstərici faktor olmuşdur. Təkrarsığortaçılar, sığortaçılara müqavilənin şərt və müddəalarının yazılı olaraq ifadə edilməsi mərhələsində, kompleks və tez-tez rast gəlinməyən risklərin qiymətləndirilməsində, yeni bazarlara girişlərdə və effektiv tətbiq nümunələrinin genişləndirilməsinə dəstək olmuşdur.

1.2 Təkrarsığorta mexanizmi və onun tənzimlənməsi alətləri

Təkrarsığortanın, digər bir ifadəylə riski və ziyanı sığortaçılar arasında bölüşdürmənin fərqli yolları vardır. Bu fəqliliklər təkrarsığorta mexanizmində müəyyənləşir. Təkrarsığortanın əsas iki növü - istəyə bağlı təkrarsığorta razılaşmaları və avtomatik təkrarsığorta razılaşmaları ilə həyata keçirilir [29, s.25].

Şəkil 1.1. Təkrarsığortanın növləri

Mənbə: Robert Carter, Leslie Lucas ve Nigel Ralph, Reinsurance, 4.Baskı, Londra, Reactions Publishing Group, 2000, s.84; Edelman, Colin ve Diğərləri. The Law of Reinsurance, 1. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2005

A. İstəyə bağlı təkrarsığorta müqavilələri

Günümüzdə bilinən ən qədim təkrarsığorta növü olan istəyə bağlı təkrarsığorta, hal-hazırda yerini əsasən avtomatik təkrarsığorta razılaşmalarına versə belə, hələ də bu növ müqavilələrin istifadə edildiyi sahələr vardır.

Bu təkrarsığorta növündə fərdi risklər təkrarsığorta edilməkdə və hər risk öz şərtlərində həm sedent şirkət, həm də təkrarsığortaçı tərəfindən qəbul edilə biləcək şərtlərdə qiymətləndirilir.

Sedent şirkət də, təkrarsığortaçı da yaranabiləcək risklərə bağlı olaraq hər hansı bir təkrarsığorta razılaşmasında tərəfdaş olub olmayacaqlarını sərbəst olaraq təyin etmək hüququna malikdirlər [23, s.17].

İstəyə bağlı təkrarsığorta sığortaçının başqa tənzimləmə alətləri çərçivəsində

kifayət qədər gücünün olmadığı, əvvəlcədən təyin edilə bilməyən risk dəyərinin ola biləcəyi səbəbiylə yaşana biləcək riskin mövcud maliyyə potensialı ilə ödəmə bilməyəcəyini müəyyənləşdirdiyi hallarda riskini qismən və ya tamamilə digər təkrarsığorta şirkətinə həvalə edir.

İstəyə bağlı təkrarsığortanın bu üstünlüyünə baxmayaraq, sığorta şirkətləri tərəfindən hər riskin ayrı-ayrı qiymətləndirilməsi tələb olunduğundan, bu növ təkrarsığorta növü həm daha çətin və bahalı, həm də zaman tələb edən əməliyyatlardan ibarətdir.

Sığortaçının təkrarsığortçının razılığı olmadan müqavilə şərtlərində dəyişiklik edə bilməməsi, maliyyə baxımından istəyə bağlı təkrarsığorta gəlirinin avtomatik təkrarsığorta gəlirindən çox daha aşağı olması isə istəyə bağlı təkrarsığortanın mənfi xüsusiyyətlərindəndir [17, s.23].

İstəyə bağlı təkrarsığorta ümumi təkrarsığorta əməliyyatlarında daha az üstünlük təşkil edən təkrar sığorta növüdür.

B. Avtomatik təkrarsığorta müqavilələri

Avtomatik təkrarsığorta və ya fransız dilindən "Trete reinsurance" olaraq təkrarsığorta terminologiyasına daxil olmuş bu ifadə, təkrarsığorta şirkətinin müqavilədə iştirak edən riskləri ödəmək məcburiyyətində olduğu bir müqavilədir və təkrarsığortaçının bu riskləri qəbul etmək məcburiyyətində olması səbəbi ilə zəruri təkrar sığorta olaraq da adlandırılır.

Bu aspektdən qeyd etmək mümkündür ki, avtomatik təkrarsığorta müqavilələrində həm sedent şirkətin, həm də təkrarsığortaçının seçmə hüquqları yoxdur. İxtiyari təkrarsığortada tərəflərin sahib olduğu sərbəstliyin avtomatik təkrarsığortada olmadığı məlumdur.

Avtomatik təkrarsığorta əməliyyatları da öz daxilində iki müxtəlif formada qruplaşdırıla bilər [8, s.17]:

- Nisbətli təkrarsığorta razılaşmaları,
- Nisbətsiz təkrarsığorta razılaşmaları.

Sedent və təkrarsığortaçı arasında sığorta obyektinin qiymətinə bağlı olaraq bir

məsuliyyət bölgüsü mövcud olursa, bu cür təkrarsığorta razılaşmalarına nisbətli (mütənasib) təkrarsığorta razılaşmaları adı verilir. Ancaq sedent və təkrarsığortaçı arasındakı məsuliyyətin bölüşdürülməsi ziyanlara görə dəyişiklik və ya müxtəliflik göstərsə bu cür təkrarsığorta razılaşmalarına nisbətli təkrarsığorta razılaşmaları adı verilir.

Mütənasib (nisbətli) təkrar sığorta müqavilələri

Mütənasib təkrarsığorta razılaşmaları, sığortaçının müqavilə şərtləri çərçivəsində risklərinin bir hissəsini təhvil verdiyi, təkrarsığortaçının da bu təhvil verilən hissəni qəbul etdiyi və təsdiqlədiyi razılaşma növü olub, razılaşmanın sərhədləri riskin növü, miqdarı və olduğu yerə bağlı olaraq fərqlənir və qiymətləndirilir.

Mütənasib təkrarsığorta razılaşmaları çərçivəsində sığortaçının riski təhvil vermə öhdəliyi, təkrarsığortaçının isə razılaşma çərçivəsində bu riskləri qəbul etmək zəruriliyi vardır. Mütənasib təkrarsığorta müqavilələrinin də kotpar təkrarsığorta müqavilələri və eksedan təkrarsığorta razılaşmaları olmaqla iki qrupda tədqiq edildiyi bilinir [39, s.117].

Kotpar təkrarsığorta razılaşmaları. Mütənasib təkrarsığortanın ən sadə və ən köhnə növü olan kotpar təkrarsığorta növündə sığortaçı tərəfindən qəbul edilən bütün risklərin sabit bir hissəsi razılaşma şərtləri çərçivəsində və müəyyən bir limitə qədər təkrarsığortaçıya ötürülməkdədir.

Sedent və təkrarsığortaçının məsuliyyət bölgüsünün müqavilədə nəzərdə tutulduğu nisbətdə tətbiq edildiyi, yəni sığorta ödənişi ilə ziyanın eyni həcimdə bölündüyü bilinir.

Kotpar təkrarsığortaya bir nümunə verək. Sedent şirkət bir il ərzində satacağı bütün yanğın sığortası müqaviləsindən əldə etdiyi sığorta dəyərinin 40%-ni saxlama payı olaraq tutduğu, geri qalan 60%-i də təkrarsığortaçıya təhvil verdiyi bir kotpar razılaşması baş vermişdir. Bu razılaşma ilə sedentin bir il ərzində hər bir sığorta müqaviləsindən yaranan riskin 60%-lik bir payını təkrarsığortaçı şirkətə təhvil verməsini, geri qalan 40%-i də öz üzərində tutmasını şərtləndirir. Yəni kotpar

təkrarsığorta sedent və təkrarsığortaçının mükafat və zərərlərini bu nisbətdə bölgüsünü tələb edir.

Kotpar təkrarsığorta növünün bu xüsusiyyətləri səbəbiylə sadə və qazanlı olduğu, bu səbəblə də yeni bir sığorta sahəsində fəaliyyətə başlayacaq olan və ya fəaliyyət göstərdiyi bazardan kənarda yeni bir bazara girəcək olan təkrarsığorta şirkətlərinin əsasən bu təkrarsığorta növünü seçdiyi və ya üstünlük verdiyi bilinir. Bunlarla yanaşı, kotpar təkrarsığorta razılaşmalarının çox böyük fərdi itkilərə, ziyanların sıxlığına və şiddətində ola biləcək artıma qarşı sığortaçıını müdafiə etdiyi bilinir.

Eksedan təkrarsığorta razılaşmaları

Mütənasib təkrarsığortanın daha inkişaf etmiş, yayılmış və istifadə edilən növlərindən biri olan eksedan təkrarsığortada əsas qərarverici sedentdir. Belə ki, sedent riskin böyüklüyü və quruluşuna bağlı olaraq təkrarsığortaçıya hansı nisbətdə risk ötürmək istədiyinə qərar verir, təkrarsığortaçı isə sedentin öz üzərində tutmaq istədiyi risk məsuliyyətdən geriye qalan hissəni qəbul edir.

Sedanın üzərində tutduğu bu paya, "dilim" və ya "plen" deyilir və təkrarsığortaçının risk qəbuletmə öhdəçiliyinin üst limiti "dilim" və ya "plen" ədədiylə ölçülür. Məsələn, əgər müqavilədə saxlama payının 900.000 manat, dilim sayının 4 olduğu bir halda, eksedan razılaşmasının üst limiti 3.600.000 manat ($900.000 \times 4 = 3.600.000$) olaraq hesablanır [32, s.67].

Hər risk üçün nə qədər saxlama payı ayrılacağıının müəyyən edilməsi və təkrarsığortaçıya ötürüləcək qisminin hesablanması, məsuliyyət, mükafat və ziyanların bölgüsünü tələb etdiyidən eksedan təkrarsığorta müqavilələrinin kotpar təkrarsığorta razılaşmalarına görə daha qarışıq və yüksək xərcli olduğu qeyd olunur.

Qeyri-mütənasib (nisbətsiz) təkrarsığorta razılaşmaları

Qeyri-mütənasib təkrarsığorta razılaşmaları risklərdən çox ziyanları nəzərə alan razılaşmalar olub sedent və təkrarsığortaçı arasındakı bölgünün ziyanlara əsasən dəyişdiyi bilinir. Qeyri-mütənasib təkrarsığorta müqavilələri öz növbəsində *ziyan üstü təkrarsığorta razılaşmaları və ziyan nisbətinin üstü təkrarsığorta razılaşmaları*

olmaqla iki qrupda tədqiq edilir.

Ziyan üstü təkrarsığorta razılaşmaları.

Ziyan üstü təkrarsığorta razılaşmalarında sığortaçının məsuliyyəti müəyyən bir səviyyədə tutulmaqda, bu səviyyəyə qədər reallaşan bütün zərərlərdən məsuliyyəti sığortaçı öz üzərinə götürür. Təkrarsığortaçı isə bu səviyyədən daha yüksək olan zərərlərdə müəyyən bir üst limitə qədər məsuliyyət daşıyır.

Məsələn, alt limitin 2 Milyon man., üst limitin 8 milyon man. olaraq müəyyən edildiyi bir ziyan üstü təkrarsığorta müqaviləsində sedent şirkət sıfırdan 2 Milyon manata qədərki zərərlərin hamısını özü qarşılıyır, zərərin 2 Milyon manatı keçməsi halında isə artıq qalan hissəsinin 8 Milyon manata qədəri təkrarsığorta şirkəti tərəfindən ödənilir. Bu çərçivədə, ümumi 10 Milyon manata qədər olan zərərlərin ilk 2 Milyon manatını sedent, qalan 8 Milyon manatını (maksimum olmaqla) təkrarsığortaçı qarşılıyır [27, s.63].

Günümüzdə xüsusilə iqlim dəyişikliklərindən yaranan təbii fəlakətlər qarşısında ziyan üstü təkrarsığorta müqavilələrinin sedent şirkətləri əhəmiyyətli dərəcədə qoruduğu müəyyən olunmuşdur. Təkrarsığorta şirkətləri sedent şirkətlərin öz fəaliyyətini davam etdirməyə imkan verir.

Ziyan nisbətinin üstü təkrarsığorta razılaşmaları

Ziyan nisbətinin üstü təkrarsığorta razılaşmaları, istənilən bir ildə sedent təşkilatın qarşılaşacağı ümumi zərərin müqavilədə göstərilən nisbətindən çox olduğu halda, təkrarsığortaçıya məsuliyyəti ötürərək sedenti qorumağa imkan verən bir müqavilədir.

Qeyd edilən tərifdən aydın olduğu kimi, müqavilənin şərtləri daxilində yaranan bir zərərin müəyyən edilmiş bir səviyyədən və ya nisbətdən çox olduqda təkrarsığortaçının məsuliyyətinə daxil edilir. Təkrarsığortaçının məsuliyyəti ümumi ziyanın müəyyən edilmiş nisbəti keçməsi zamanı başlayır. Bu müqavilə tipi digər təkrarsığorta növlərindən müxtəlif səbəblərə əsasən istifadə edilmədiyi halda bağlanılır. Məsələn, tək bir riskin və ya bir zərərin müəyyən edilməsinin çətin olduğu vəziyyətlərdə, ya da sedentin fəaliyyət göstərdiyi yeni bir sahədə ümumi ziyanı

müəyyən bir nöqtədə dayandırmağa çalışdığı və sedentin müəyyən bir təcrübə qazanana qədər ümumi kompensasiyasını məhdudlaşdırmaq istədiyi halda bu müqaviləyə üstünlük verilir.

1.3 Təkrar sığorta əməliyyatları üzrə xarici təcrübə

Təbiəti etibarilə qlobal bir struktura sahib olan təkrarsığortanın həm tənzimlənməsi, həm də auditi qlobal səviyyədə tədqiq edilən bir mövzudur. Bu gün bazarlar arasında rəqabət artır, alternativ risk transfer mexanizmlərinin istifadəsinin genişlənməsi kimi amillər ölkələr arasındakı fərqli praktikanın yox olmasını və beynəlxalq səviyyədə qəbul edilən prinsiplərin mənimsənilməsini zəruri edir.

Avropa Birliyində sığorta 1957-ci ildə Avropa İqtisadi Birliyini quran Roma müqaviləsi ilə formalaşmışdır. Qanunvericiliyə görə "Xidmətlərin sərbəst dövr etməsi, yerləşmə və xidmət təqdim etmə azadlığı" baxımından, maliyyə xidmətlərinin sərbəst dövretməsindəki və göstərilməsindəki maneələri yox etməyi, Avropa Birliyi içərisindəki hüquqi uyğunsuzluqları aradan qaldırmağı, Avropa Vahid Sığorta (Təkrarsığorta) Bazarını yaratmağı, tənzimləməyi və nəzarət etməyi hədəfləmişdir. Bu prinsip həmçinin tənzimləməni və nəzarət etməyi hədəfləmişdir [15, s.89].

Təkrarsığorta sahəsində xidmətlərin sərbəst göstərilməsinə imkan verən sənəd "Təkrar sığorta və retrosesyon sahəsində yerləşmə və xidmət təqdim etmə azadlığına aid maneələrin aradan qaldırılması Direktivi" olub 24 fevral 1964-cü ildə də qəbul edilmişdir. Bu direktivlə başlayan proses zamanla inkişaf edərək davam etmişdir. Daha sonra hazırlanan direktivlər; təkrarsığorta, həyat və qeyri-həyat sığortaları, sığorta üsulları və s. haqqında qayda və əsaslarla bağlı olmuşdur. Avropa Birliyinin uzunmüddətli hədəflərindən biri maliyyə xidmətləri üçün vahid bazar yaratmaqdır. AB üzvü ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə 2000-ci ilin Mart ayında Lissabonda keçirilən yığıncaqda AB-də maliyyə xidmətlərinin və sərmayə bazarının inteqrasiyası mövzusunda əhəmiyyətli bir addım atılmışdır. Bu addımla, həm investorlar, həm də borçlananlar üçün daha rəqabətçi və inkişaf etmiş məhsulların təqdim edildiyi bazarlarda daha yaxşı şərtlər təmin etmək üçün təhlükəsizliyi və

likvidliyi olan sərmayə bazarlarının yaradılması hədəflənmişdir. Maliyyə sahəsində tək bazara keçidin bütün sektorlardakı iqtisadi artımda katalizator rolu oynaması, istehsalı artırması və daha aşağı xərclə daha yüksək keyfiyyətdə maliyyə məhsullarının istehlakçıya və müəssisələrə təqdim edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Dünya sığorta bazarında ən tanınmış təkrarsığorta şirkətlərinə sahib ölkələrinin üzv olduğu Avropa Birliyi banklar, sığortalar, təkrarsığorta və qiymətli kağızları eyni mərkəzdə birləşdirən universal maliyyə prinsipi çərçivəsində inkişaf etmiş sistem və metodlar tətbiq ediblər. Üçüncü Koordinasiya Direktivinin hədəfləndiyi liberal Sığorta Ümumi Bazarı rəqabətin və rasionallığın artması səbəbi ilə dünya sığorta və təkrarsığorta bazarında Avropalı istehlakçıların aşağı xərclərlə daha geniş seçimlərə sahib olması hədəflənir.

Avropa Birliyi ölkələrindən təkrarsığorta fəaliyyəti üzrə xüsusi vurğulanması lazım olan ölkə Almaniyadır. Almaniyada fəaliyyət göstərən bütün sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinə Federal Financial Supervisory Authority (BaFin) tərəfindən nəzarət edilir [40, s.77].

Almaniya 2016-ci ildə alman təkrarsığorta qurumları tərəfindən təkrarsığorta ilə bağlı dünyada yığılmış ümumi sığorta ödənişlərinin həcmi 165,7 mlrd. alman markası, həmçinin bədbəxt hadisələr ilə zərərlərdən yığımlar 47,2%, aviasiya, kredit və nüvə təkrarsığortası ilə bağlı 1,8%, könüllü tibbi sığorta üzrə 9,3%, həyat sığortası üzrə 40,7% təşkil etmişdir [19, s.53].

Almaniyada sığorta fəaliyyətini reallaşdırmaq məqsədilə lisenziya alan 2043 sığorta şirkətindən 35-i təkrarsığorta şirkətidir. Bundan başqa Almaniyada sığorta və təkrarsığorta fəaliyyəti göstərən xarici şirkətlər də çoxdur. Onlardan 58-i AB-nə üzv dövlətlərin, 20-i isə başqa dövlətlərin şirkətləridir. Almaniyanın dünya miqyaslı təkrarsığorta şirkəti Munich Re şirkətidir. Bu şirkət 160-dan çox ölkədə fəaliyyət göstərir. Munich Re təkrarsığorta şirkəti sentyabrın 11-i 2001-ci ildə ABD-də yaşanan Dünya Ticarət Mərkəzinin yaşadığı fəlakətin zərərini qarşılayan ən böyük təkrarsığorta şirkəti olmuşdur.

Təkrarsığorta sektorunun inkişaf etdiyi digər ölkə ABŞ-dır. ABŞ-da

təkrarsığorta sektorunun kökləri XIV əsrin sonlarına qədər izlənilsə belə bu sektor bir çox insan üçün sığorta sənayesinin bilinməyən bir hissəsini təşkil edir. ABŞ-da təkrarsığorta fəaliyyətini reallaşdırmaq istəyən şirkətlər yerləşdiyi ştata görə fərqli prosedurlardan keçmək məcburiyyətindədir. Ölkədə təkrarsığorta fəaliyyəti göstərən şirkətlər həm yerli, həm də xarici dövlətlərin şirkətləri ola bilərlər. Onların fəaliyyət sahəsi geniş olub bu şirkətlərin reytingi əsasən yüksəkdir. Bunu aşağıdakı cədvəldə də görmək mümkündür.

Cədvəl 1.1. ABD-də təkrarsığorta şirkətlərinin reytingi

Rating as of 8 Aug. 2016	Company	Footnotes	Net Reinsurance Premiums Written (Mil. \$)		
			2015	2014	Change %
United States					
AA+	National Indemnity Co		17,722.0	25,905.0	-31.6
AA-	Swiss Reinsurance America Corp		4,103.5	4,291.1	-4.4
AA-	Swiss Re Life & Health America Inc		3,605.6	2,525.9	42.7
A+	Transatlantic Reinsurance Co		2,967.9	2,986.8	-0.6
AA+	Berkshire Hathaway Life Insurance Co of NE		2,134.0	2,629.0	-18.8
A+	Everest Reinsurance Co		2,079.5	2,121.8	-2.0
AA-	Munich Reinsurance America, Inc	20	2,044.6	2,325.2	-12.1
A-	Odyssey Reinsurance Co (US)	21	1,775.4	2,022.3	-12.2
A+	Partner Reinsurance Co of US		1,201.8	1,203.9	-0.2
AA+	General Re Corp		1,025.0	1,111.7	-7.8
AA+	General Re Life Corp		1,009.4	1,029.1	-1.9
AA-	Munich American Reassurance Co		991.6	1,451.5	-31.7
AA-	SCOR Reinsurance Co		846.9	798.2	6.1
A+	Axis Reinsurance Company		782.2	754.4	3.7
A	Markel Global Reinsurance Company		443.1	464.0	-4.5
A+	Toa Reinsurance Co of America		363.9	351.5	3.5
A+	XL Reinsurance America Inc		331.9	394.2	-15.8
AA-	Hannover Life Reassurance Co of America		281.0	287.6	-2.3
A+	Arch Reinsurance Co	22	218.1	245.5	-11.1
A+	Renaissance Reinsurance US Inc		203.0	NA	NA
A	Navigators Insurance Co		168.9	195.0	-13.4
AA-	SCOR Global Life USA Reinsurance Company		160.8	184.3	-12.8
AA-	SCOR Global Life Americas		112.8	110.0	2.5
AA-	SCOR GLOBAL LIFE Reinsurance Company of Delaware		65.7	51.3	28.1
Total:			44,638.6	53,439.2	-16.5

Mənbə: Global Reinsurance Highlights 2016, S&P Global Ratings, s.78

https://www.spratings.com/documents/20184/86990/global_reinsurance_2016.pdf/863cc02a-2f0e-4583-9603-55011e2b84dd

3cc02a-2f0e-4583-9603-55011e2b84dd

Təkrarsığorta sektoru ilə bağlı başqa bir ölkəyə, Çinə nəzər salsaq, bu ölkədə ən mühüm təkrarsığorta şirkətinin sığorta sektorunu tənzimləyən China Insurance Regulatory Commission (CIRC) olduğu görülür. Çində bu sektorun geniş inkişaf etməməsinə baxmayaraq, son dövrlərdə CIRC-in əldə etdiyi yeni razılaşmalar nəticəsində ölkədə sığortanın yayılma sürətinin artdığı müşahidə edilmişdir. CIRC təbii fəlakətlərə bağlı modelləşdirmə metodlarının tətbiqi sahəsində ölkədə təkrarsığorta fəaliyyətini artırmağı planlaşdırdığı görülür. 2015-2016-cı illərdə ölkədə baş verən bir sıra təbii fəlakətlər ölkədə 43 milyard dollar ətrafında iqtisadi itkiyə səbəb olmuşdur. Ancaq həmin dövrdə sığortalı varlıqların nisbətində çox aşağı olması, bu ziyanın sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinə çox az əks olunması nəticəsini yaratmışdır. Bu itkilərdən sonra ölkədə təkrarsığorta istiqamətində aktiv fəaliyyət aparılmağa başlanmışdır.

Bənzər bir hadisə Cənubi Koreyada da qarşılanmışdır. Bu ölkədə sığorta sənayesini tənzimləyən Financial Supervisory Service (FSS) sığorta şirkətləri A reytinginə sahib təkrar sığortaçılara yönəlmişdir. Bu ölkəni öz təsiri altına alan Kompas tayfunu təxminən 500 milyon ABŞ dolları iqtisadi, 125 milyon ABŞ dolları da sığortalı zərəreə yol açmış, ancaq bunun təkrar sığorta tətəllərinə əks olunması məhdud olmuşdur.

Ümumiyyətlə, qlobal təkrarsığorta bazarında 2017-ci ilin yanvar ayında əhəmiyyətli bir hadisə baş vermişdir. AB ilə ABŞ arasında sığorta və təkrarsığorta tənzimləmələri mövzusunda illərdir davam edən müzakirələrin nəticələndiyi ictimaiyyətə bildirildi. Bu müqaviləyə uyğun olaraq, Insurance Europe (Avropa Sığorta və Təkrarsığorta Federasiyası) və AIA (Amerika Sığorta Birliyi) başda olmaqla sektorlardakı təşkilatlar tərəfindən son dərəcə müsbət qarşılanmışdır. Bəs bu mövzunun əsası və razılaşdırılmış mövzuların praktiki nəticələri hansılardır?

Əsasən ABŞ və AB-sığorta və təkrarsığorta sektorlarına nəzarət edilməsi və təşkil edilməsinə dair qaydalar və yanaşmalar bir-birindən fərqli idi. ABŞ-da bu məsələlər hətta ştatdan ştata fərqlənə bilər. Hətta yerli bir şirkət, ölkənin digər ştatlarında fəaliyyət göstərmək üçün yeni proseslərdən keçirdi. Avropa İttifaqı isə

müxtəlif ölkələrdən ibarət olmasına baxmayaraq, vahid sığorta bazarında vahid pasporta yanaşması tətbiq edir. Sadə şəkildə ifadə etsək, AB ölkələrinin birində sığortaçı olsanız, başqa AB ölkəsində fəaliyyət üçün lisenziya və ya başqa sənəd almağa ehtiyac yoxdur. Eyni şəkildə, qeydiyyatda olduğunuz ölkənin təkrarsığorta ilə bağlı yoxlamalarına tabe olursunuz [32, s.82].

Bəs dünyanın ən əhəmiyyətli qlobal təkrarsığorta oyunçularının olduğu bu iki bazar arasında fəaliyyət necə aparılır? ABŞ-da fəaliyyət göstərən bir sığortaçı və ya təkrarsığortaçı AB-də, AB-də fəaliyyət göstərən bir sığortaçı/təkrarsığortaçı isə ABŞ-da fəaliyyətini davam etdirmək və riskləri təminat altına almaq istəsə nə ilə qarşılaşır? Cavab, üçüncü bir ölkə şirkəti kimi, müxtəlif maneələr və yeni öhdəliklərlə üzləşir. Bu da sığorta və təkrarsığorta kimi dinamik və sərhəd ötəsi işlərə açıq bir sahədə, praktik olaraq işlərin ləngiməsinə səbəb ola bilər.

2017-ci ildə əldə edilən müqaviləyə əsasən, aşağıda göstərilən üç əsas mövzu diqqət çəkir. Bunlar:

1. Təkrarsığorta haqqında əməkdaşlıq

Üçüncü ölkələrdəki təkrarsığortaçıların, ABŞ-dakı riskləri təminat altına alarkən təmin etmək məcburiyyətində olduğu təminatların (*collateral*) AB-li təkrarsığortaçıları üçün aradan qaldırılması və AB-li şirkətlərin, ABŞ şirkətləriylə eyni prosedurlarla qarşılaşması haqqında bir razılaşma əldə edilmişdir. Bundan başqa tərəflər arasında təkrarsığortaçıların, lokal şirkət qurmaq məcburiyyəti yaranmadan transsərhəd təkrarsığorta fəaliyyətində olmaları ilə bağlı prinsiplər də müəyyənləşmişdir.

2. Qrup nəzarəti haqqında

Nəzarət, sərmayə, hesabat və təşkilati idarəetmə mövzularında qrupun yerləşdiyi yerlərin və mövqelərinin (AB-li qruplar üçün AB-dəki orqanlar, ABŞ-dakı qruplar üçün isə ABŞ-dakı orqanlar olaraq təyin oluna bilər) səlahiyyətli olduğu mövzuda razılaşma əldə edilmişdir. Lakin tərəflər, öz ölkələrindəki sığortalıların zərərle qarşılaşmaması üçün hər bir tərəfin qlobal fəaliyyətlərinə istiqamətlənmiş informasiyaları bir-birlərindən istəməyə və onları qeyri-şərtsiz əldə etməyə davam edəcəklər.

3. İnstitusional əməkdaşlıq haqqında

Tənzimləyici və nəzarət edici qurumlar arasında əməkdaşlığın artırılmasına yönəlmiş işlər hədəflənir. Bu kontekstdə detaylı bir sənəd görüşlərdə hazırlanmışdır.

Beləliklə, müqavilə ilə ixtisaslı təkrarsığoraçılar üçün təminat verən və lokal mənsubiyyət şərtləri, habelə hər iki bölgədə fəaliyyət göstərən sığortaçılar və təkrarsığortaçılar üçün əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirilmiş qrup təftiş tələbləri ləğv ediləcəkdir. Bu yolla, ABŞ şirkətlərinin AB-də fəaliyyətdə olmaq imkanı artacaqdır.

AB və ABŞ arasına 20 ildən çox aparılan müzakirələr və rəsmi danışıqlardan sonra sığorta və təkrarsığorta üzrə ikitərəfli saziş imzalanmışdır.

Əvvəllər ABŞ-ın prezidenti olmuş Barak Obamanın administrasiyası tərəfindən müzakirə edilən saziş təkrarsığorta istehlakçıları qorumaqdadır, sığortaçı üçün bürokratik prosedurları, həmçinin təkrarsığortaçılar üçün isə təminat tələblərini azaltmaqdadır. Sazişin qüvvəyə minməsindən əvvəl onun Avropa Parlamentində və Avropa Şurasında təsdiq edilməsi lazımdır.

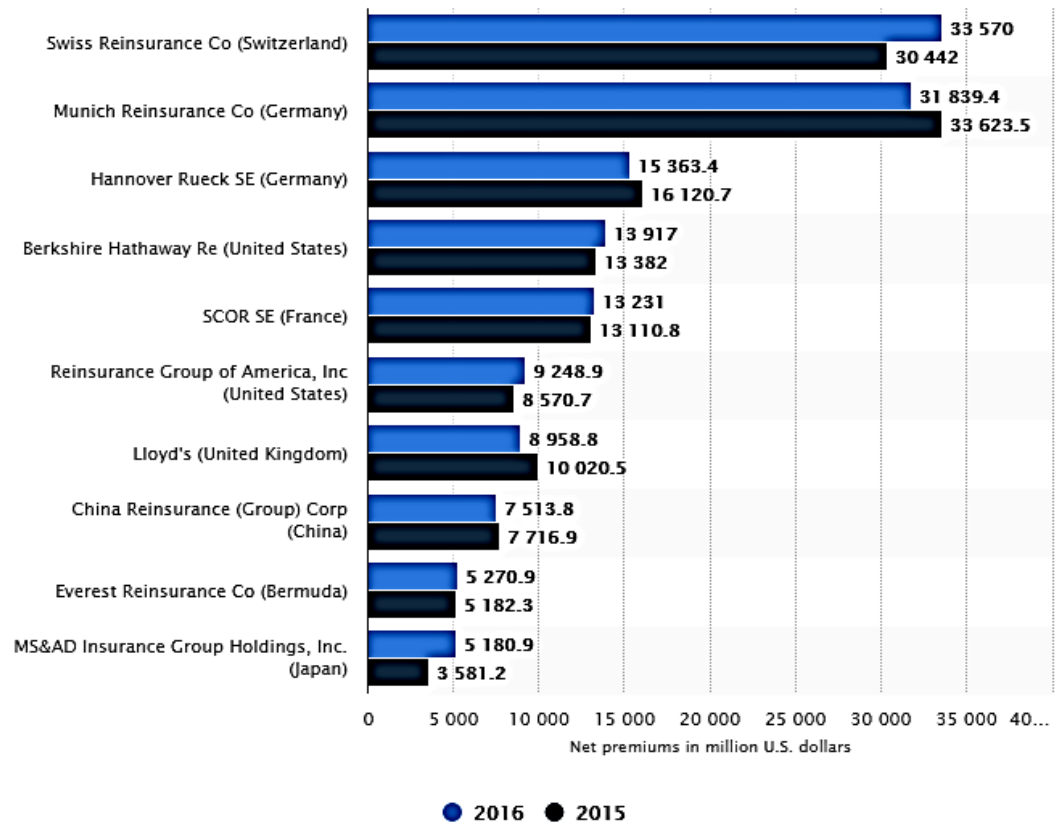
Son dövrdə yaşanan siyasi hadisələr və gedərək artan proteksonist meyillər nəzərə alındığında, qlobal sığorta və təkrarsığorta bazarına təsirləri olan, hətta digər ölkələr və regionlar üçün də gələcəyə istiqamətlənmiş əlaqələr yarada biləcək bu müqavilənin dünya miqyasında sığorta və təkrarsığorta bazarında əhəmiyyətli dəyişikliklər yaradacağı gözlənilir.

Məlumdur ki, qlobal struktura malik olan təkrarsığorta tənzimlənməsi və nəzarəti də dünya miqyasında müzakirə edilir. Bu gün bazarlar arasındakı rəqabətin artması və alternativ böhranın ötürülmə mexanizmlərinin geniş istifadəsi ölkələr arasında müxtəlif təcrübələrin ləğv edilməsini və beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş prinsipləri qəbul etməyi zəruri edir. Bu kontekstdə beynəlxalq qurumlar tərəfindən aparılan işləri nəzərdən keçirmədən əvvəl ümumi tənzimləməyə və dünya səviyyəsində nəzarətə almağa çalışan dünya təkrarsığorta bazarını tədqiq etmək vacibdir.

Ümumiyyətlə dünyada 2015 və 2016-cı illər ərzində təkrarsığorta bazarında xalis yığımlar yüksək olmuşdur. Bunu qrafik 1-də görmək mümkündür.

Qrafik 1. 1.

2015 və 2016-cı illərdə dünyanın ən böyük təkrarsığorta şirkətlərinin xalis yığımları (milyon ABŞ dolları)

Mənbə: <https://www.statista.com/statistics/273158/largest-reinsurers-worldwide-by-net-premiums/>

Qrafik 1.1-də dünyanın 2015-ci və 2016-cı ildə xalis yığımına görə dünyanın ən böyük 10 təkrarsığorta şirkəti göstərilmişdir. Qrafikdən görüldüyü kimi bu dövrdə İsveçrənin təkrarsığorta şirkəti dünyada ən çox yığım toplayan şirkəti olmuşdur. Bu şirkətin 2015-ci ildə xalis yığımı təqribən 30.44 milyard dollar, 2016-cı ildə isə 33.57 milyard dolları keçmişdir. Xatırladaq ki, 2007-ci ildə xalis təkrarsığorta yığımları

baxımından dünyada ilk üçlüyü paylaşan şirkətləri ardıcıl olaraq Münhen Re, Swiss Re və Berkshire Hathaway Re Reinsurance təşkilatları olmuşdur.

Ümumiyyətlə, dünya təkrarsığorta bazarına ümumi pəncərədən baxsaq, bu bazarın əsasən stabil bir meyl izlədiyini, ancaq sonuncu maliyyə böhranından sonra bu tendensiyanın dalğalanmalarla əks olunduğu görülmüşdür. Maliyyə bazarlarında yaşanan krizlərdən başqa ölkələrin qarşılaşdıqları təbii fəlakətlər də təkrarsığorta şirkətlərin ziyanla işləməsinə səbəb olmuşdur. Məsələn, 2016-cı ildə Almaniyanın Münih Re təkrarsığorta şirkəti təbii fəlakətlər səbəbiylə təxminən bir milyard dollar zərərlə qarşılaşmışdır. Son zamanlarda xarici dövlətlərin qarşılaşdığı təbii fəlakətlər təkrarsığorta şirkətlərini bu və digər oxşar risklər üçün daha çox kapital ayırmağa hazırladı.

II FƏSİL. RETROSESSİYA PROSESİNDƏ SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNDƏ MALİYYƏ AXINLARININ TƏHLİLİ.

2.1 Təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə fəaliyyətinin təhlili

Maliyyə göstəriciləri kommersiya müəssisələrinin əsas məqsədini, yəni mənfəət əldə edilmə səviyyəsini, habelə onun ödəmə qabiliyyətini, beynəlxalq rəqabət sistemində böhran şəraitində yaşayabilmə potensialını açıq formada ifadə edən göstəricilərdir. Təkrarsığorta müəssisələrində maliyyə fəaliyyətinin yekunu əsasən müəyyən zaman kəsiyində şirkətin gəlirləri ilə xərclərinin müqayisə edilməsi ilə reallaşır. Belə ki, təkrarsığorta müəssisələrində maliyyə fəaliyyətinin təhlili məqsədlə ilk əvvəl təkrarsığorta müəssisələrinin müəyyən dövrdə əldə etdiyi gəlirlər sistemləşdirilir. Daha sonra həmin müddətdə təkrarsığorta müəssisələrinin fəaliyyətində yaranan bütün xərclər müəyyənləşir. Bu addımlara paralel olaraq iki göstərici arasında yaranmış fərq tapılır [22, s.103]. Gəlir və xərclərin sistemləşdirilməsi zamanı əməliyyatlar düzgün aparılmalıdır. Çünki kommersiya əməliyyatları ilə məşğul olan təşkilat olaraq təkrarsığorta müəssisələri Vergi Məcəlləsi ilə bu fəaliyyətə müəyyən edilmiş bütün vergiləri düzgün, tam həcmdə və vaxtında ödəməlidir. Təkrarsığorta müəssisələrinin apardıqları fəaliyyətlərin maliyyə göstəriciləri iki istiqamətdə - mütləq meyarlar və nisbi meyarların tədqiqi və onların analizinin aparılması ilə reallaşır.

Xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır ki, günümüzdə müəssisələr fəaliyyət planı hazırlarkən mütləq olaraq strateji plan tərtib edirlər. Bu planda müəssisənin misyon, vizyon, məqsəd və s. bir çox əhəmiyyətli göstəricilər əks olunur. Bu planın əsas məqsədlərindən biri gələcəkdə müəssisənin maliyyə hesabatlarında qiymətləndirmə apararkən əldə edilən nəticələrin qarşıya qoyulmuş məqsədlərdən nə qədər kənarlaşdığını ya da nə qədər çox müsbət nəticələr əldə edildiyinin tapılmasıdır. Başqa bir sözlə, müəssisənin performans qiymətləndirilməsinin aparılmasıdır. Performans qiymətləndirmənin aparılması iki göstəricinin, yəni mövcud vəziyyət və

əldə edilən məqsədlər arasında qiymətləndirilməlidir [9]. Yəni maliyyə təhlili zamanı əməliyyatlar düzgün aparılmalı və hesablanmalıdır ki, müəssisənin performansını düzgün qiymətləndirilsin və müəssisənin gələcək strategiyası formalaşsın.

Əldə edilmiş nəticələrin əvvəlcədən planlaşdırılmış məqsədlər ilə müqayisə edilməsi maliyyə-büdcə planının hazırlanması ilə aparılır. Təkrarsığorta müəssisələrinin icra edilmiş büdcə göstəriciləri daxili auditorlarının tədqiqat obyektini təşkil edir.

Ümumiyyətlə, əvvəlcədən qeyd edildiyi kimi təkrarsığorta müəssisələrinin maliyyə təhlilində mütləq göstəricilərdən istifadə edilir. Mütləq göstəricilərə müəssisənin icra edilmiş xidmətlərin məbləği ilə bağlı göstəricilər aid olunur. Buna nümunə olaraq aşağıdakı göstəriciləri göstərmək olar:

İndi isə bu göstəriciləri ayrı-ayrılıqda izah edək.

Təkrarsığorta müəssisələrində sığorta əməliyyatlarının təmin edilməsinin dərəcəsini, bazarda təkrarsığorta xidmətlərinə mövcud tələbatın, habelə təkrarsığorta müəssisələrinin sığorta bazarında tutduğu mövqenin xüsusiyyəti və digər amillər

“imzalanmış müqavilələrin sayı” göstəricisində dolaylı olaraq əks olunur [8, s.132].

İkinci göstərici olan təkrarsığorta təminatının ödənilməsi isə reallaşdırılmış təkrarsığorta vəzifələrinin, həmçinin təkrarsığorta müəssisələrinin tədiyyə gücünün və ya potensialının real vəziyyətini əks etdirən bir dəyərdir. Bu göstərici hesabatların aparıldığı cari ilin real gəlir-zərər dərəcəsinə bağlı olaraq dəyişə bilər. Bu göstərici real nəticələrin (ödənişlərin) əvvəlcədən planlaşdırılmış ödənişlərdən hansı istiqamətə (müsbət və ya mənfi saldo) doğru dəyişdiyini və bu dəyişikliyin səbəblərini göstərir.

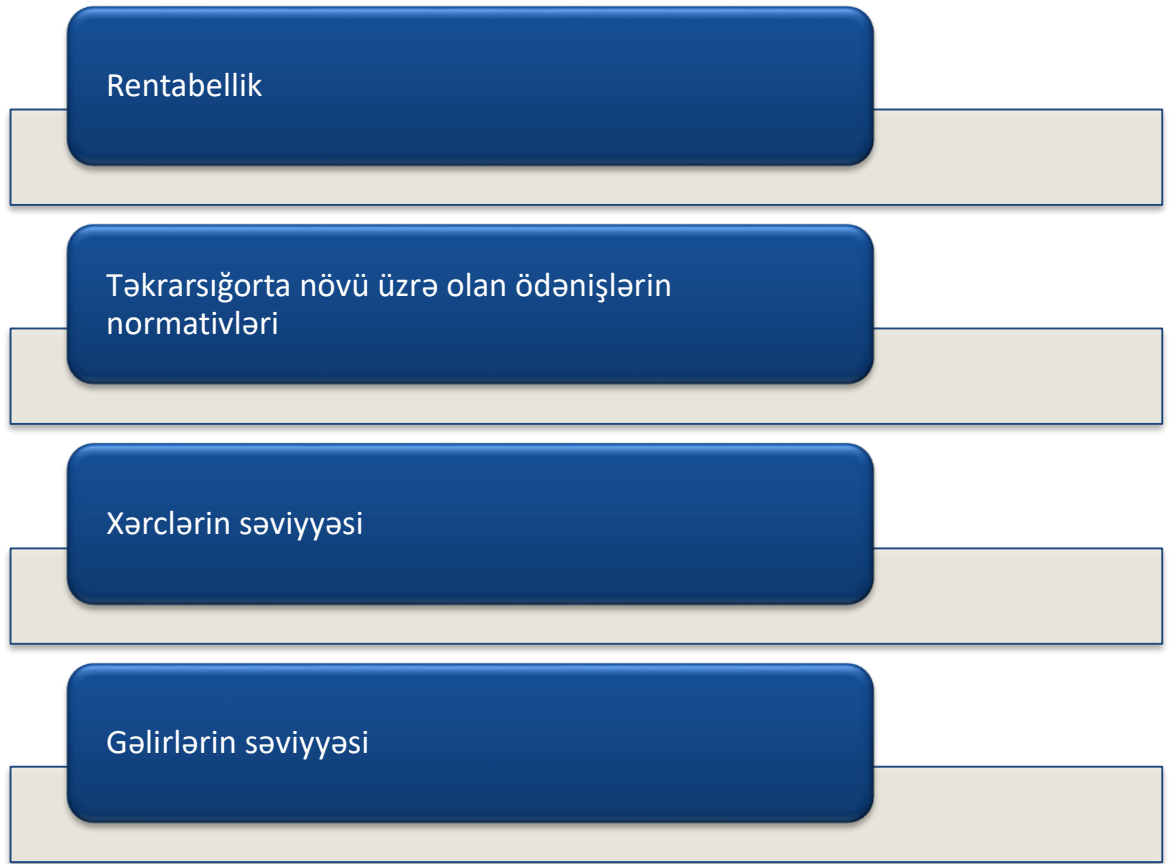
Təkrarsığorta müəssisələri tərəfindən sığortası aparılmış obyektlərin sığorta dəyərinin göstərilməsində isə əsas məqsəd, sığorta dəyərinin açıq göstərilməsi ilə təkrarsığorta müəssisələrinin imzaladığı müqavilələrlə öz üzərinə götürdüyü vəzifə və məsuliyyətin tam həcmnin ifadəsidir.

Təkrarsığorta ödənişlərinin həcmi. Təkrarsığorta müəssisələrinin həyata keçirdiyi kommersiya fəaliyyətinin baş tutması məqsədi ilə aparılması planlaşdırılan maliyyə resurslarının məbləğini göstərir. Bu göstəricilər müxtəlif istiqamətlərdə, yəni, ödənişlərin dinamikası, növlər və s. sistemləşdirilə bilər. Bu göstəricidə əks etdirilən mükafatların da artım dərəcəsi təkrarsığorta təşkilatlarının ödəniş artımına bağlı olaraq dəyişir.

Gəlir ilə xərclərin həcmnin əks etdirildiyi göstərici təkrarsığorta müəssisəsinin ən əhəmiyyətli analiz elementlərindən biridir. Burada təkrarsığorta müəssisəsinin gəlir və xərclərinin tərkibi ayrılıqda yazılır. Bununla yanaşı gəlir və xərclərin strukturu və ona təsir edilən amillər tədqiq olunur.

Təkrarsığorta ehtiyatlarının həcmi təkrarsığorta müəssisəsinin digər önəmli göstəricilərindəndir. Bu göstərici əsasən təkrarsığorta müəssisəsinin tədiyyə potensialının qiymətləndirilməsi məqsədilə aparılır. Bura da təkrarsığorta müəssisəsinin ehtiyatının dinamikası sistemləşdirilir. Onun tərkibi və strukturu öyrənilir [27, s.69].

Təkrarsığorta müəssisələrinin maliyyə nəticələrinin təhlili zamanı yuxarıda sıralanan mütləq göstəricilər ilə yanaşı nisbi göstəricilər də geniş istifadə edilir. Bu göstəricilərə aid olan alt göstəricilər aşağıdakılardır.

Rentabellik, təkrarsığorta müəssisəsinin müxtəlif təkrarsığorta növləri ilə əlaqədar olaraq hesablanır. Təkrarsığorta müəssisəsinin rentabelliyyəsinin tapılması üçün balans mənfətinin müəssisəsinin nizamnamə kapitalına nisbəti, ya da müəssisəsinin təkrarsığorta fəaliyyətindən yaranmış xərclərin dəyəri ilə nisbəti hesablanır. Təkrarsığorta növü ilə əlaqədar rentabellik isə təkrarsığortanın uyğun növünə görə qazanılan gəlirin təkrarsığorta dəyərində ya da təkrarsığortanın həmin növü üzrə əldə edilən təkrarsığorta haqlarının dəyərində nisbəti ilə hesablanır. Təkrarsığorta müəssisəsinin rentabelliyyəsinin tapılmasında təkrarsığortaya aid olan əməliyyatların nəticələrinin düzgün uçotunun aparılması çox əhəmiyyətlidir. Təkrarsığorta aktivlərinin rentabelliyyəsi isə müəssisəsinin əldə etdiyi xalis gəlirin həmin aktivlərin orta illik dəyərində nisbəti olaraq tapılır. Müəssisəsinin maliyyə nəticələri ilə bağlı digər göstərici investisiyaların rentabelliyyəsidir. Qoyulmuş investisiya gəlirinin əldə edilmiş sığorta resurslarının dəyərində olan nisbəti ilə müəssisəsinin investisiyasının rentabelliyyəsi tapılır.

Təkrarsığorta əməliyyatları ilə bağlı ödənişlərin normativləri. Təkrarsığorta

tariflərində göstərilmiş ödənişlərin normativləri üzrə cəmlənmiş sığorta mükafatları ilə bağlı aparılmış ödənişlər olaraq hesablanan real məbləğin müqayisəsinin aparılması nəticəsində əldə edilir.

Xərclərin səviyyəsi. Təkrarsığorta müəssisəsinin apardığı xərclərin əldə edilmiş sığorta ödənişlərinin məcmuu dəyəri ilə müqayisəsi aparılır. Bu göstəricidə müəssisəsinin zərər əmsalı da hesablanır. Bunun üçün təkrarsığorta ödənişləri ilə xərclərin əldə etdiyi ödəniş dəyərində nisbətində köməyi ilə tapılır. Müəssisə tərəfindən aparılmış əlavə xərclərin məbləği, yəni ödənişli komissiyon haqlarının təkrarsığorta ödəmələrinin məcmu dəyərində nisbəti olaraq hesablanır [26, s.102].

Gəlirlərin səviyyəsi. Müəssisəsinin qeyri-sığorta fəaliyyəti nəticəsində qazandığı gəlirlərin təkrarsığorta fəaliyyəti üzrə qazandığı gəlirlərlə aparılmış müqayisələrdən əldə edilən göstəricidir.

Təkrarsığorta müəssisələrinin mənfəət ilə zərərləri haqqında hazırladığı hesabatlar təkrarsığorta əməliyyatları aparan müəssisənin balansına aid edilən, həmçinin bir il dövründə nəşr edilən hesabat formasıdır. Qeyd edilən mühasibat sənədlərində göstərilən informasiyalar başda vergi və maliyyə təşkilatları olmaqla bir çox subyektdən diqqət mərkəzindədir. Bu səbəbdən qeyd edilən informasiyaların sadə, dügün və açıq olması zəruridir. Bu subyektlərdən digər tərəf təkrarsığorta xidmətindən faydalanacaq sığorta müəssisələrinin təkrarsığorta şirkətinin maliyyə vəziyyəti ilə bağlı əhəmiyyətli informasiyaların qazanılmasına imkan verir. Digər tərəfdən təkrarsığortaçıların bir qismi nəşr etdirdikləri şirkətin fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin önəmli göstərici-dəyərlərindən reklam xarakterli fayda əldə etməyə çalışırlar. Təkrarsığorta müəssisələrinin maliyyə göstəriciləri ilə bağlı hesabatın forması zəruri olduqda təkrarsığorta müəssisələrinin işinə nəzarəti aparan təşkilatların göstərişləri ilə əsasən mütəmdi olaraq dəyişilir.

Məsələn, 05.12.2008-ci il də Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən qəbul olunmuş İ-125 №-li əmr ilə təsdiqlənmiş sığorta və təkrarsığorta müəssisələrinin maliyyə nəticələrinə aid hesabat forması qəbul edilmişdir. Bu forma 2016-cı il yekunlarına əsasən "AZRE TƏKRARSİĞORTA" ASC verdiyi maliyyə

hesabatı [30] nümunəsində göstərilmişdir.

Cədvəl 2.1. Sığortaçının (təkrarsığortaçının) və hüquqi şəxs sığorta brokerinin mənfəət və zərəri haqqında hesabat (rüblük və illik)

Sığortaçının (təkrarsığortaçının) və sığorta brokerinin adı: "AZRE

TƏKRARSIĞORTA" ASC

Hesabat dövrü: 1 dekabr 2017-ci il

manatla

Gəlirlər	Məbləğ
Əsas əməliyyat gəliri:	56,021,245.28
birbaşa sığorta üzrə sığorta haqları	
təkrarsığorta üzrə təkrarsığorta haqları	53,691,758.33
sığorta ödənişlərində təkrarsığortaçıların payı üzrə	2,144,099.57
təkrarsığortaya verilmiş müqavilələr üzrə komissyon muzzdlar üzrə	185,387.38
Xalis sığorta ehtiyatlarının dəyişməsi (müsbət və ya mənfi)	5,706,877.77
İnvestisiya gəlirləri üzrə	3,595,007.85
Subroqasiya gəlirləri	77,760.27
Sair gəlirlər	2,020,521.71
CƏMİ GƏLİRLƏR	67,421,412.88
Xərclər	
Əsas əməliyyat xərcləri:	38806078.07
sığorta ödənişləri və sığorta məbləğləri üzrə	13,790,990.64
qaytarılan sığorta haqları üzrə	894,390.99
tənzimləmə xərcləri	47,557.02
təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqları üzrə	24,073,139.42
qarşısılınma tədbirləri fonduna ayırmalar üzrə	
sığorta fəaliyyəti üzrə sair xərclər	
İşlərin aparılması xərcləri	7,751,096.89

Sair xərclər	678,660.11
CƏMI XƏRCLƏR	47235835.07
Maliyyə mənfəəti (zərəri) Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)	20,185,577.81
Mənfəətin nizamnamə kapitalına yönəldilən hissəsi	0
Vergiqoyulmadan əvvəl mənfəət (zərər)	20,185,577.81
Mənfəət vergisi	4,680,793.21
Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)	15504784.6

Mənbə:

<http://www.azre.az/new/files/M%C9%99nf%C9%99%C9%99tv%C9%99z%C9%99r%C9%99rl%C9%99ru%CC%88zr%C9%99h%C9%99sabat2016.pdf>

Yuxarıda göstərilən informasiyalara paralel olaraq sığorta və təkrarsığorta müəssisələrinin maliyyə nəticələrinə aid hesabat formasında büdcə ilə büdcədənkənar fondlarla hesablaşmalar da əks olunur. Yəni sığorta və təkrarsığorta müəssisələrinin dövlət büdcəsinə və büdcədənkənar fondlara ödədikləri məbləğlər ayrı bir cədvəldə əks etdirməlidirlər. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Azre təkrarsığorta şirkətinin müvafiq informasiyası yayınlanmadığı üçün bu nümunəni 2017-ci il "Amrah Sığorta" ASC-nin təmsalında [31] göstərək.

Cədvəl 2.2. Büdcəyə və büdcədənkənar ödənişlər

Sığortaçının (təkrarsığortaçının) və sığorta brokerinin adı: "Amrah Sığorta" ASC

Hesabat dövrü: 1 yanvar 2017-ci il

manatla

Göstəricilərin adları	Hesablanmışdır	Faktiki ödənilmişdir
Mənfəətdən vergi	-	
Əlavə dəyər vergisi		
Gəlir vergisi	14 183,81	11 160,01
Əmlak vergisi	129,00	129,00
Torpaq vergisi		

Aksiz		
Ödəmə mənbəyindən vergi (4%)	5 863,20	4 397,40
Sair vergilər		
Sosial sığorta və təminat	31 289,36	28 857,73
Məcburi ödənişlər (0,3%)	147,96	128,52
İqtisadi sanksiyalar		

Mənbə: <http://amrahsigorta.az/assets/Menfeet2016.pdf>

Verilmiş hesabatlardan görüldüyü kimi sığorta haqları maddəsində sığorta və təkrarsığorta müəssisələrinin imzaladığı müqavilələr ilə bağlı real olaraq müəssisələrin büdcələrinə daxil edilmiş sığorta haqlarının cari miqdarı, təkrarsığorta əməliyyatına aid olunmuş risklərlə əlaqəli haqların miqdarı əks etdirilir.

Təkrarsığorta ehtiyatlarının qaytarılması bölməsində isə təkrarsığorta şirkətinin sazişlərə əsasən sığorta hadisəsi zamanı ödənişlərə ayırdığı təkrarsığorta resursların miqdarını mütləq olaraq əks etdirir.

Təkrarsığorta resurslarının investisiyaya qoyulmasından qazanılan gəlirlərlə bağlı maddədə isə mövcud təkrarsığorta ehtiyatlarının müəyyən dövr, yəni həm uzun müddətə, həm də qısa müddətə maliyyə yatırımları formasında investisiyaya cəlb edilməsindən bu əməliyyatlarla məşğul olan şirkətlərin həmin hesabat dövründə əldə etdiyi real gəlirlərin miqdarını əks etdirir.

Sığorta əməliyyatları zamanı əldə edilmiş sair gəlirlər hissəsində yaşanabiləcək risklərin təkrarsığortaçıya ötürülməsi ilə sığorta təşkilatlarının, başqa sözlə, sedentlərin gəlirlərinə aiddir [20, s.109]:

- təkrarsığorta şirkətlərinə ötürülmüş risklər ilə bağlı əldə edilmiş komissiyondan faiz mükafatlarının dəyəri,
- təkrarsığorta şirkətlərinə ötürülmüş risklər ilə bağlı hesablanmış mükafat ehtiyatları üzrə borc dəyəri, başqa sözlə təkrarsığortaçı şirkətlərə ötürüldükdə formalaşmış mükafat ehtiyatları.

Təkrarsığorta əməliyyatı aparan sığorta müəssisələri sığorta fəaliyyətindən qazanılan digər gəlirlər bölməsində depozitə yatırılmış ödənilən borc dəyərini,

riskləri təkrarsığorta şirkətinə ötürədən, yəni sedentdən əldə edilmiş mükafat resurslarının faiz miqdarını əks etdirir.

Sair gəlirlər sətirində isə sığorta və təkrarsığorta müəssisələrinin digər mənbələrdən əldə edilən, ancaq o biri gəlir maddələrində qeyd edilməyən gəlirlər üzrə daxilolmaların məbləği qeyd edilir.

Sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə hesabatında göstərilən sığorta ödəmələri və məbləğləri ilə bağlı hissədə hesabat ili ərzində sığorta növlərinin bütün istiqamətlərində ödənişlərin miqdarı qeyd edilir.

Təkrarsığorta ehtiyatlarına ayırmalar bölməsində təkrarsığorta sazişləri ilə bağlı ödənməsi zəruri olan ödənişlərin ayrılmasını reallaşdırmaq üçün təkrarsığorta müəssisələri tərəfindən formalaşmış təkrarsığorta resurslarına təkrarsığorta haqlarından xüsusi olaraq ayrılmış məbləğ yazılır.

Qarşısızalmaz tədbirlərin həyata keçməsi məqsədilə ayrılmış maliyyə resursları bölməsində isə qanunvericiliyin şərtlərinə əsasən baş vermiş təbii fəlakətlərin, qarşısızalmaz bədbəxt hadisələrin və s. fəvqəladə halların yaşanması zamanı xərclənəcək məbləğlər qarşısızalma tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi olaraq qeydiyyatı alınır və müəyyən olunmuş sığorta haqlarından bir hissə bu bölməyə ayrılır.

Təkrarsığorta fəaliyyətinin baş verməsi, habelə sığorta müqavilələrinin qanuni qüvvəyə minməsi, təkrarsığorta müəssisələrinin idarə edilməsi xərcləri hesabatın işlərin aparılması xərcləri hissəsində yazılır.

Təkrarsığorta əməliyyatları ilə bağlı sair xərclər hissəsində yaşana biləcək riskləri təkrarsığortaya ötürən sığorta müəssisələrinin, depozitə ayrılmış mükafat üzrə ödəməli olduğu borcların verilmiş miqdarı, təkrarsığortaya ötürülmüş risklər ilə bağlı mükafat resurslarına qoyulmuş faiz miqdarı əks olunur. Təkrarsığorta əməliyyatı aparən sığorta müəssisələri sığorta əməliyyatı ilə bağlı sair xərclər hissəsində təkrarsığortaya əməliyyatına cəlb olunmuş risklər ilə bağlı zərərələr üçün ödəniş miqdarı, müqavilədə göstərilən şərtlər daxilində təkrarsığortaya cəlb olunmuş və sedentə verilmiş komissiyon ilə broker faiz mükafatlarının miqdarı, təkrarsığorta

əməliyyatlarına cəlb edilmiş risklərlə əlaqəli depozitə ayrılmış faiz miqdarını əks etdirir.

Aparılmış xərclərin sair xərclər bölməsində isə sığorta və təkrarsığorta müəssisələrinin ödədiyi cərimələr ilə digər iqtisadi sanksiyalar göstərilir. Bundan başqa valyuta hesabları ilə xarici valyuta əməliyyatları ilə bağlı yaranan məzənnələrarası fərqlər, yaşanmış təbii fəlakətlər nəticəsində müəssisənin qarşılaşdığı zərər, müəssisənin borclarının hesabat balansından silinməsi zamanı baş vermiş zərərlər, mövcud qanunvericiliyə əsasən maliyyə hesablarında göstərməli olan bütün zərər və itkilər nəticəsində yaranan xərclər bu maddədə yazılır.

Maliyyə hesabatının balans mənfəəti hissəsində müəssisənin gəlirləri ilə xərclərinin fərqi olaraq hesablanan, hesabat dövrünün əvvəlində qalan yekun dəyərle sığorta müəssisəsinin mənfəəti ifadə olunur.

Balans zərərinin göstərildiyi maliyyə hesabatının uyğun hissəsində isə müəssisənin gəlirləri ilə xərcləri arasında mövcud fərq olaraq hesablanır. Hesabat dövrünün əvvəlindən hesabat dövrünün sonuna azalan məbləğdə göstərilən sığorta və ya təkrarsığorta müəssisəsinin zərəri yazılır.

Hesabat balansında qeyd edilən mənfəətdən istifadə hissəsində mənfəətin ayrıldığı zəruri əməliyyatların dəyəri yazılır. Mənfəət sətrində dövlət büdcəsinə sığorta və təkrarsığorta müəssisələrinin əldə etdiyi mənfəətdən ayrılmalı olan vergi ödənişləri ilə digər zəruri ödənişlərin miqdarı yazılır. Bura yığım ilə istehlak fondlarının formalaşmasına ayrılan vəsait, habelə büdcəyə ödənişlər ilə bağlı xərclər, yəni cərimə və digər maliyyə sanksiyaları, mənfəətin qəsdən azaldılması, vergitutmaya cəlb edilməli obyektlərin və ya vergi bazasının azaldılması, dövlət büdcəsinə ödənməli olan başqa ödənişlər qeyd edilir.

Sığorta və təkrarsığorta müəssisələrinin əldə etdiyi mənfəətə tətbiq edilən vergi azadolmaları və güzəştlər hesablanarkən yaranan məsrəflər – hesabatın itkilər və xərclər hissəsində qeydiyyata alınır.

Ümumiyyətlə, Avropa parametrlərinə əsasən risklərin 50 %-dən çoxunu təkrarsığorta və retrosessiyaya ötürülməsi sığortaçı üçün mənfəət hesab olunur. Belə

ki, məsələn, Yaponiyanın sığortaçıları qeyri-həyat sığortası növləri üzrə topladıqları sığorta haqqlarının ümumi məbləğinin 41%-dən çoxunu, İspaniya sığortaçıları təxminən 35%-ni, Türkiyə sığorta şirkətləri isə 45%-dən çoxunu xarici təkrarsığortaçıya ötürə bilirlər.

İndiki dövrdə təkrarsığorta iqtisadi baxımdan inkişaf etmiş ölkələrdə həm sığorta, həm də təkrarsığorta cəmiyyətləri tərəfindən həyata keçirilir. Məhz təkrarsığorta sistemi pul axınlarının dünyanın 5 iri ölkəsində - ABŞ, Almaniya, İngiltərə, Fransa və Yaponiyada cəmlənməsinə səbəb olmuşdur. Bu ölkələrin payına dünya sığorta bazarının 58,6%-i düşür.

Təkrarsığorta məbləğinin düzgün təyin olunması hər bir sığorta şirkəti üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla əlaqədar olaraq məbləğin iqtisadi baxımdan əsaslandırılmış səviyyəsi olan «sedentin xüsusi saxlaması» aparıcı təyinedici amil hesab edilir. Sığorta şirkəti məbləğin iqtisadi baxımdan əsaslandırılmış səviyyəsinin həddləri daxilində sığorta olunan risklərin müəyyən payına görə məsuliyyəti öhdəsinə götürərək, təkrarsığortaya bu səviyyədən çox olan məbləği ötürür. Bu göstəricinin vacibliyi, bir tərəfdən, sığortaçı tərəfindən səmərəli formada cəlb edilən pul vəsaitinin tutumunun təyin edilməsində, digər tərəfdən isə, təkrarsığorta bazarının pul axınları tutumunun formalaşdırılmasında ifadə olunur.

Düzgün əlaqələndirmə zamanı xüsusi saxlanma limitlərinin təyin olunmasının əsası kimi çıxış edən bir sıra amilləri nəzərdən keçirək:

- Saxlanma limitlərini müəyyən edən sığorta növləri və yaxud sığorta riskləri üzrə orta zərərliklik. Burada nəinki sığorta hadisələrinin sayı və tezliyi, eləcə də gözlənilən zərərin maksimal məbləği müəyyən edilir.

- Mükafatın həcmi. Risklərin ümumi miqdarından az kənarlaşmalar zamanı mükafatın məbləği çox olduqda, saxlanma limiti də bir o qədər yüksək ola bilər.

- Sığortanın müvafiq növü üzrə əməliyyatların orta gəlirliliyi. Əməliyyatlar daha yüksək gəlirliliyə malik olduqda, saxlanma limiti də bir o qədər yüksək səviyyədə müəyyən olunur.

- Sığorta olunmuş obyektlərin ərazi üzrə paylanması. Sığorta olunmuş obyektlər

hər hansı bir zonada daha çox toplandıqda, saxlanma limiti daha aşağı səviyyədə müəyyən olunur.

- İşlərin aparılması üzrə məsrəflərin məbləği. Müəyyən növ üzrə işlərin aparılmasına çəkilən məsrəflər çox yüksək olduqda, sığorta şirkəti saxlanma limitlərinin bu məsrəflərin bir qisminin təkrarsığortaçıların öhdəsinə ötürülməsinə imkan yaradan səviyyədə müəyyən olunmasına cəhd göstərir.

2.2 Təkrarsığorta institutu kimi sığorta şirkətlərinin tədiyyə qabiliyyətliliyinə nəzarət və onun qiymətləndirilməsi

Təkrarsığorta fəaliyyətlərinin nəzarət altına alınması təkcə təkrarsığorta müqaviləsinin tərəfləri olan təkrarsığortaçı və sigortaçıların deyil, həm sığorta etdirənləri, həm də ümumilikdə cəmiyyətin qorunmasını təmin edir. Çünki günümüzdə qarşılaşılacaq risklərin dərk edilməsi nəticəsində yaranan dəyişikliklər və maliyyə bazarlarındakı yaşanan hadisələr dünya miqyasında təkrarsığorta fəaliyyətinin tənzimləmə və nəzarət altına alınmasının əhəmiyyətini artırır. Buna görə də global səviyyədə yaşanan xaoslar təkrarsığorta şirkətlərinin nəzarətinə yüklənən funksiyaları da çeşidləndirir [12, s.122-133].

Effektiv bir təkrarsığorta nəzarətinin ən vacib funksiyalarından biri sığortaçıların və təkrarsığortaçıların kapitalın adekvatlığının qorunmasına kəmərlənir [16, s.15]. 1980-ci ildən başlayaraq dünyanın müxtəlif ölkələrində baş verən təkrarsığorta iflaslarının əhəmiyyətli bir hissəsinin kapital çatışmazlığından yarandığı görülmüşdür [15, s.32]. Təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə imkanları ilə bağlı problemlərdən yarana biləcək milli və beynəlxalq səviyyədə sistemli risk yalnız sığorta şirkətlərini deyil, bütün maliyyə bazarlarına təsir göstərə biləcək effektiv bir nəzarət sisteminin yaradılmasını zəruri edir [12, s.125-17]. Beləliklə belə bir nəzarət sistemində, şirkətlərin maliyyə gücünün şirkətin öhdəliklərinə cavab verə biləcək səviyyədə olması və maliyyə gücü ilə bağlı olaraq yaranacaq çətinliklərə qarşı tədbirlərin vaxtında aparılması mümkün olacaqdır.

Təkrarsığorta nəzarətinin digər bir funksiyası, təkrarsığorta bazarlarında

sabitlik və etibarlılığın təmin edilməsi yolu ilə sığortalıya daha çox qorumanın təmin edilməsidir [16, s.17-18].

Təkrarsığorta fəaliyyətini tənzimləmə və nəzarətmə orqanları üçün sığorta sektorunda baş verə biləcək ən kiçik bir çaxnaşmanın yoluna qoyulması çox vacibdir. Belə ki, bu bazarda istənilməyən bir vəziyyət yarandığından və sığorta kimi inam və etibar üzərinə qurulan bir sektorda yarana biləcək bir qeyri-stabillik istehlakçının inam duyğusuna zərər verə bilər.

Təkrarsığorta fəaliyyətlərinə nəzarət, dünya miqyasında sığorta və təkrarsığorta bazarlarının sərbəstləşməsini, daha ahəngdar hala gəlməsini və ortaq tənzimləyici qaydaların yaradılmasını asanlaşdırır [16, s.21-22]. Dünya miqyasında təkrarsığorta fəaliyyətinə nəzarət edən və ümumimi iş prinsipləri hazırlayan bir neçə təşkilat vardır. Bunlara İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD), Beynəlxalq Sığorta Nəzarəti Birliyi (IAIS), dərəcələndirmə təşkilatları və Avropa Birliyinin təşkilatları göstərmək olar [2, 25-29]. Bu təşkilatlar təkrarsığorta şirkətlərinin nəzarəti mövzusunda çox miqyaslı tədqiqatlar aparmış və ümumi olaraq qəbul edilmiş nəzarət standartları hazırlamışlardır.

Qlobal bir bazar olan təkrarsığorta bazarının tənzimlənilib nəzarət edilməsinin effektiv formada aparılması üçün müxtəlif nəzarət modelləri hazırlanmışdır. Belə ki, milli səviyyədə ölkələr öz modellərini hazırlayırlar. Ancaq təkrarsığorta bazarı qlobal bazar olduğundan milli modellər deyil, beynəlxalq standartlara cavab verən nəzarət modelləri tətbiq edilməlidir. Bu standartlaşmanın təmin edilməsi məqsədilə beynəlxalq təşkilatların təklif etdiyi modellər vardır [11, s.38-40].

Təkrarsığorta fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi və nəzarəti üçün regional miqyasda fəaliyyət göstərən təşkilatlardan ən əhəmiyyətli Avropa Birliyidir. Avropa Birliyinin bu istiqamətdə tədqiqatları 1960-cı illərə uzanır. Bu mövzu, yeni təkrarsığorta fəaliyyətlərinin nəzarəti günümüzdə də Avropa Birliyi maliyyə bazarlarının ən önəmli sektorlarından biri olma xüsusiyyətini daşımaqdadır. Bu istiqamətdə aparılan çalışmalar nəticəsində günümüzdə Avropa Birliyi daxilində tək bir təkrarsığorta bazarı mövcuddur.

Beynəlxalq Sığorta Nəzarəti Birliyi (*International Association of Insurance Supervisors, IAIS*) güclü tənzimlənmiş sığorta bazarlarının inkişafına kömək etmək, tənzimləmə və nəzarət üçün qlobal standartları inkişaf etdirmək və qlobal maliyyə sabitliyini təmin etmək məqsədilə 1994-cü ildə İsveçrənin Bazel şəhərində yaradılıb və dünyanın 140 ölkəsində sığorta tənzimlənməsi və nəzarətindən ibarət olan 190 üzv təşkilatı təmsil edir [7, s.3].

IAIS-in əsas vəzifələrindən biri beynəlxalq sığorta prinsiplərinin, standartlarının və qaydalarının yaradılması, sığorta məsələləri üzrə təlim və dəstək təmin edilməsi, sığorta auditor və müfəttişləri üçün görüş və seminarlar təşkil edilməsi, maliyyə sabitliyinin təmin olunması və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq üçün maliyyə standartlarının yaradılmasıdır [18].

IAIS tərəfindən hazırlanmış 7 prinsipdən 1-i, 16 standartdan 4-ü və 18 rəhbər kitabdan 2-si təkrarsığorta bazarlarının tənzimlənməsi və onlara nəzarət edilməsi ilə bağlıdır. Bu işlər IAIS-in təkrarsığorta sisteminin tənzimlənməsinə verdiyi töhfəni göstərir. IAIS-nın apardığı bu çalışmalar təkrarsığorta fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi və nəzarəti istiqamətində əhəmiyyətli mənbələr hesab edilir.

Təkrarsığorta şirkətləri tərəfindən lisenziyalaşdırma, qrup münasibətləri, daxili nəzarət və yoxlamalar, texniki müddəalar, investisiyalar, likvidlik, kapital tələbləri və korporativ idarəetmə üzrə fəaliyyət planlarının həyata keçirilməsi, təkrarsığortanın unikal xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması, habelə auditorlar arasında informasiya mübadiləsini təmin etmək [14, s.50] üçün IAIS, “Təkrarsığorta Şirkətlərinin Nəzarəti üçün Minimal Tələblərə aid Prinsiplər” adlı tədqiqatını nəşr etmişdir [5].

IAIS-in digər əhəmiyyətli tədqiqatı “Sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin investisiya riski və performans haqqında izahatlara aid nəzarət standartı” adlı standart [6] isə investisiya riski və performansla bağlı məlumatların izah edilməsi ilə bağlı olaraq sığortaçı və təkrarsığortaçı üzərindəki minimum vəzifələri izah etmişdir. Bu vəzifələr keyfiyyət (investisiya siyasəti, risk dərəcəsi, riskdən qaçınma, müəssisə aktivləri ilə öhdəliklərin bir-biri ilə balansı, zəruri analizləri və s.) və kəmiyyət (müəssisə aktivləri, investisiya performansları və s.) olmaqla müxtəlif göstəriciləri

əhatə edir.

Təkrarsığorta fəaliyyətinə nəzarət istiqamətində geniş tədqiqatlar aparan digər təşkilat OECD-dir. OECD katibliyi tərəfindən sığorta və təkrarsığorta sahələrində ehtiyaclara dair araşdırma və təhlil aparır. OECD-nin təkrarsığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi və nəzarəti ilə bağlı işlər adətən üzv dövlətlər üçün təlimat və tövsiyələr şəklindədir.

Bu kontekstdə 1997-ci ildə OECD tərəfindən hazırlanan “İnkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlarda sığorta tənzimləmə və nəzarət üzrə iyirmi aparıcı prinsip” adlı tədqiqatda on dördüncü prinsip təkrar sığorta bazarına aiddir. Bu prinsipə uyğun olaraq, aparılan tənzimləmələr beynəlxalq təkrarsığorta bazarlarına sərbəst çıxışı məhdudlaşdırmamalıdır. Bu səbəbdən yerli və ya milli təkrarsığortaçıları tərəfindən risklər üçün məcburi qadağalara yol verilməməlidir.

OECD-yə görə effektiv bir nəzarət ancaq doğru infomasiya və məlumatların toplanması, qiymətləndirilməsi ilə reallaşa bilər. Təkrarsığorta şirkətləri haqqında məlumatların toplanması və bu məlumatların izlənməsini təmin etmək zəruridir. Beynəlxalq əməkdaşlıq dəqiq və doğru məlumat əldə etmək üçün vacibdir və OECD-nin bu əməkdaşlığı möhkəmləndirilməsi prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur.

“İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə sığorta bazarlarının tənzimlənməsi və nəzarətinə dair kompleks prinsiplər” adlı 1997-ci ildə OECD tərəfindən aparılmış tədqiqatda təkrarsığorta mövzusunda da toxunulmuşdur. Bu tədqiqatda, güclü və effektiv fəaliyyət göstərən təkrarsığortanın sığorta şirkətlərinin digər şirkətlərlə risklərini bölüşməsinə, böyük risklərdən yaranan itkiləri məhdudlaşdırmasını və risk portfelinin daimi xarakter daşmasını təmin edir. Bəzi iqtisadi sistemlərdə bu hədəflərin məcburi təkrar sığorta yığımları ilə uyğun gəlmədiyi və tək cəmiyyətdə beynəlxalq təkrar sığorta bazarlarına sərbəst çıxışı nəticəsində sedant şirkətin ən yaxşı məhsulu rəqabətli bir qiymətdən əldə edə biləcəyi vurğulanır.

Bundan əlavə, nəzarət təşkilatlarının təkrarsığortaçıların potensial iflasına qarşı sığortaçıları qoruma vəzifəsi çərçivəsində onlara düşən tədbirlər də sıralanır. Bu çərçivədə maliyyə hesabatlarının və xüsusilə təkrar sığorta müqavilələrinin nəzarəti

ilə təkrar sığorta əməliyyatlarının monitorinqi; təkrar sığortaçılar, təkrarsığortaçıların sərmayə yetkinliyi və likvidlikləri haqqında məlumat toplanması və müxtəlif ölkələrin nəzarət orqanları arasında əməkdaşlığın əhəmiyyəti kimi məsələlərə diqqət yetirir.

OECD katibliyinin 1998-ci ildə nəşr etdirdiyi “Təkrarsığorta şirkətlərinin qiymətləndirilməsinə aid OECD Katibliyinin tövsiyələri” adlı tədqiqatda üzv dövlətlərə nəzarətin aparıldığı sığorta şirkətlərinin təkrarsığortaçılarının maliyyə vəziyyətinin sağlamlığını təmin etmək məqsədilə bütün zəruri tədbirləri görməyi tövsiyə edir. Tövsiyədə eyni zamanda üzv dövlətlərin auditinin aparıldığı və ya öz torpaqlarında qurulan təkrarsığorta şirkətlərinin, tələblər əsasında sığorta şirkətlərinə məlumat vermələrinin zəruriliyi də vurğulanır.

Bu tövsiyə ilə OECD üzv dövlətlər kimi üzv olmayan ölkələri də tövsiyə qərarlarını nəzərdən keçirməyə dəvət edir. Katibliyin tövsiyəsi fəaliyyət hesabatları və ictimaiyyətə açıqlanan nizamlayıcı sənədlər daxil olmaqla bir sıra məlumat mənbələrini əhatə edir.

Tövsiyə eyni zamanda təkrarsığorta şirkətinin qiymətləndirilməsində istifadə edilən təkrarsığortaçının hüquqi statusu, şirkətin idarə edilməsi və strukturu, sahib olduğu performansla bağlı informasiya, kapital və investisiyalar, texniki şərtlər kimi ünsürlərin siyahısı verilmişdir.

Təkrarsığorta fəaliyyətinin nəzarəti ilə bağlı digər bir OECD tənzimlənməsi isə 2002-ci ildə nəşr olunan “Təkrarsığortaçılar haqqında informasiya mübadiləsi haqqında komitə qərarı” [10] olmuşdur.

Bu qərar, OECD üzvü ölkələrin tənzimləmə və nəzarət qurumları arasında təkrarsığortaçıların fəaliyyətləri və kapital strukturları ilə bağlı mövzularda məlumat mübadiləsinin təmin edilməsi üçün əhəmiyyətli addımlar atmışdır. Bununla da, təkrarsığorta bazarlarında iştirak edən müəssisələrə nəzarətdə şəffaflıq və bütünlük hədəflənmişdir.

Bununla yanaşı OECD internet saytında xüsusilə təkrarsığorta fəaliyyətlərinin aparılmasında fırıldaqçılıq və təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə çatışmazlığı barədə

məlumat mübadiləsini asanlaşdıran bir şəbəkə yaradılmışdır. Təkrarsığorta bazarları üçün son dərəcə həssas olan bu iki sahədəki gizlilik prinsipləri çərçivəsində informasiya mübadiləsinin təmin edilməsi, ictimai təşkilatlar üçün bir ön xəbərdarlıq sistemidir. İnformasiya mübadiləsi müqaviləsi bütün OECD-i üzvü ölkələri üçün əsas şərt olub müqavilənin sistemdə iştirak etmək istəyən üzvləri də daxil etmək üçün genişləndirilməsi mümkündür.

Təkrarsığorta təşkilatlarının nəzarəti istqamətində digər faydalı təşkilatlar dərəcələndirmə quruluşlarıdır. Dərəcələndirmə təşkilatlarının ən önəmli funksiyalarından biri təkrarsığorta şirkətinin sedantlarına və ya digər təkrarsığorta şirkətlərinə təşkilatın maliyyə gücünə uyğun məlumat ötürmələri kimi göstərilir. Bu funksiya Beynəlxalq Valyuta Fondu (IMF) tərəfindən nəşr edilən Qlobal Maliyyə Stabiliyi Hesabatında dərəcələndirmə quruluşlarının bəzi bazar aktyorları tərəfindən real və ya qeyri-rəsmi tənzimləyici kimi görüldüyünü sübut edir [1, s.259-260].

Dərəcələndirmə təşkilatlarının təkrarsığorta bazarları baxımından ən önəmli xüsusiyyəti təkrarsığorta şirkətlərinin mülkiyyətinə, idarəetməsinə, tarixinə, performansına, çalışdığı sektora, işlərinin coğrafi bölgüsünə, problemləri həlletmə metodlarına, retrosesiya tənzimləmələrinə, şirkətin olduğu ölkənin iqtisadi, siyasi və tənzimləyici şəraitinə uyğun geniş məlumatlara sahib olmasıdır [1, s.260].

Beləliklə, dərəcələndirmə təşkilatlarının fəaliyyəti nəticəsində bazarın digər aktyorları təkrarsığortaçıları və onların sahib olduqları maliyyə gücünə bağlı əhatəli informasiya sahibi olurlar və qərarlarını dərəcələndirmə təşkilatlarının qiymətləndirmə meyalarına əsasən verirlər.

Azərbaycanda da sığorta və təkrarsığorta fəaliyyəti ciddi nəzarət altında saxlanılmaqdadır. Sığorta nəzarətinin hədəfləri, metodları “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda müəyyən edilmişdir. Sığorta əməliyyatlarına dövlət nəzarəti sığorta üzrə qanunvericiliyin qaydalarına riayət olunması, sığorta xidmətlərinin effektiv tərəqqisi, sığorta şirkətlərinin, sığortalıların, digər maraqlı subyektlərin, həmçinin dövlətin hüquqları ilə mənafeyinin qorunması məqsədi ilə reallaşır.

Hazırda Azərbaycan Respublikasının daxilində sığorta əməliyyatlarına nəzarət Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir. 2001-ci ilə qədər ölkədə sığorta əməliyyatlarına dövlət nəzarəti 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında yaradılmış Dövlət Sığorta Nəzarəti təmin edirdi. Lakin müxtəlif səbəblər üzündən Dövlət Sığorta Nəzarəti orqanı kifayət qədər səmərəli fəaliyyət göstərə bilməmişdir.

Azərbaycanda tətbiq edilən iqtisadi reformlarla bağlı olaraq ölkə Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə sığorta əməliyyatlarına dövlət nəzarəti 2001-ci ilin aprel ayından Maliyyə Nazirliyinə verilmişdir. Bunun üçün Maliyyə Nazirliyinin daxilində Dövlət Sığorta Nəzarət Şöbəsi yaradılmışdır.

Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti Şöbəsinin ən mühüm vəzifələrini belə sıralamaq olar:

- sığorta əməliyyatlarının aparılması üçün xüsusi razılıq, yəni lisenziyanı vermək;
- qanunvericilik əsasında sığorta şirkətlərinin, o cümlədən təkrar sığortaçıların, filial və şöbələrinin, brokerlərin, habelə sığorta bazarının başqa peşəkar üzvlərinin qeydiyyatının aparılması;
- sığorta şirkətlərinin sığorta haqları ilə qoyulan tariflərinin əsaslı olaraq verilməsi, maliyyə sabitliyinin qorunmasına nəzarəti həyata keçirmək;
- qanunla zəruri görülmüş formada sığorta şirkətlərinin sığorta resurslarının və fondların formalaşması və yerləşməsinə nəzarət etmək;
- sığorta şirkətlərinin reyestrini aparmaq;
- sığorta əməliyyatları ilə bağlı qanunla təyin olunmuş səlahiyyət daxilində normativ sənədlər və metodiki göstərişlər tərtib edib təsdiq etmək;
- sığorta təcrübəsini sistemləşdirmək, sığorta əməliyyatının tərəqqisi və təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflər vermək;

Sığorta nəzarəti baxımından müvafiq dövlət sığorta nəzarəti şöbəsinin hüquqları bunlardır:

1. sığorta şirkətlərindən, brokerlərdən və sığorta bazarının başqa səriştəli

aktyorlarından onların əməliyyatları ilə əlaqəli informasiya və maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatlar almaq,

2. bu informasiyaların və hesabatların doğruluğunu yoxlamaq, onların həyata keçirdiyi əməliyyat ilə maliyyə əməliyyatları haqqında banklara, başqa kredit təşkilatlarına müraciət etmək;

3. sığorta şirkətlərinin, brokerlərin və sığorta sektorunun başqa səriştəli üzvlərinin fəaliyyətində qanunvericiliyin şərtlərinin pozulması halları tapılırsa pozuntuların qarşısının alınması məqsədi ilə təqdimatlar hazırlamaq, təqdimatlar icra olunmadıqda sığorta şirkətlərinə və brokerlərə verilmiş lisenziyanın müddətini müəyyən müddətə dayandırmaq, onu limitləşdirmək və ləğv etmək, qanunvericiliklə təyin olunmuş qaydada, formada və şəraitdə inzibati cəzaları tətbiq etmək;

4. sığorta şirkətləri ilə brokerlər tərəfindən sığorta haqqında mövcud qanunvericilik qaydalarının dəfələrlə pozulması nəticəsində bu müəssisələrin ləğv olunması haqqında qanunvericilikdə qeyd olunmuş qaydada müvafiq məhkəmədə iddia qaldırmaq;

5. sığorta müəssisələrinin tədiyyə gücünün olmaması səbəbindən iflas elan edilməsi zamanı bu vəziyyətin baxılması məqdəsilə məhkəməyə müraciət etmək.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin özəl təminat formalarına riayət olunduqda, ya da müqavilə üzrə müəssisənin öhdəliklərini icra edə bilməməsi, həmçinin maliyyə vəziyyətinin sığorta şirkətlərinin hüquq və mənafeələrinə zərər yaradacaq səviyyədə pis olması sübut olunduqda nəzarət orqanı, müəssisəyə müəyyən zaman verərək həmin sığorta şirkətlərindən bəzi tədbirlərin reallaşmasını tələb edə bilər:

1. Müəssisə vəsaitinin (kapitalının) çoxaldılmasını ya da mənfəətin dividend formasında bölgüsünün aparılmaması;

2. Risklərin ya da sığorta öhdəliklərinin təkrar sığortaya ötürülməsini və bu payların məbləğinin dəyişdirilməsi;

3. Mövcud vəziyyət ilə bağlı olaraq ümumi yığıncağın toplanması və müvafiq qərar qəbulu;

4. Maliyyə vəziyyətinin düzəldilməsi ilə bağlı başqa tədbirlər.

Sığorta sektorunda inhisarçılıq fəaliyyətinin ünsürlərini aradan qaldırmaq, habelə bazarda haqsız rəqabətin önlənməsi, məhdudlaşdırılması və yox edilməsinin mövcud qanunvericilik daxilində müvafiq nəzarət orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Sığorta təşkilatı fəaliyyətə başlamaq üçün xüsusi razılıq, yəni lisenziya almalıdır. Sığorta əməliyyatları aparmaq məqsədilə xüsusi razılıq verilməsinin ümumi qaydası "Sığorta hıqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununun 13-cü maddəsində müəyyən edilmişdir.

Sığorta təşkilatlarına sığorta əməliyyatının reallaşması məqsədilə lisenziya Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən verilir. Sığorta təşkilatları lisenziyanı əldə etmək üçün zəruri sənədləri hazırlamalıdırlar. Bu sənədlərə aiddir:

- müəssisələrin qurulması haqqında sənədlər əlavə olunmaqla ərizə;
- qeydiyyat ilə bağlı şəhadətnamə;
- ödənilmiş nizamnamə kapitalının məbləği ilə bağlı arayış;
- sığorta fəaliyyətinin iqtisadi əsaslandırması;
- sığorta növləri üzrə qaydalar;
- sığorta şirkətlərinin vergi təşkilatları tərəfindən uçotunun aparılması ilə bağlı arayış;
- lisenziya almaq məqsədilə dövlət rüsumunun ödənilməsi ilə bağlı sənəd;
- sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin aparıldığı ünvanın təsdiqi haqqında sənəd;
- sığorta müəssisəsinin rəhbəri ilə müavinləri haqqında informasiyalar.

Lisenziya könüllü və icbari şəxsi sığortanın, əmlak sığortasının, məsuliyyət sığortasının və habelə təkrar sığortanın (əgər sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin predmetini yalnız təkrar sığorta təşkil edirsə) aparılması məqsədilə verilir. Bu zaman lisenziyada sığorta şirkətlərinin reallaşdırmağa hüququ olan sığortanın konkret olaraq müəyyən edilmiş növləri əks olunur.

Lisenziyanın alınması məqsədilə təqdim olunan sənədlər Maliyyə Nazirliyinə verildiyi tarixdən etibarən 15 gün müddətində baxılır və lazımi qərar verilir.

Hüquqi şəxslərə sığorta əməliyyatlarını aparması üçün lisenziyaların verilməməsi məqsədilə əsas olaraq verilmiş ərizəyə əlavə olunmuş sənədlərin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qoyulmuş şərtlərə uyğun olmaması ilə bağlı olur və bu haqda informasiya qarşı tərəfə yazılı formada çatdırılır [20, s.75].

Mövcud qanunvericilikdə sığorta fəaliyyəti aparması haqqında lisenziya dövrü 5 il olaraq təyin olunmuşdur.

Qurulma sənədlərində aparılmış dəyişikliklər haqqında sığorta şirkətləri bu dəyişikliklərin yazıldığı zamandan etibarən bir ayda müəyyən olunmuş formada Maliyyə Nazirliyinə çatdırılmalıdır.

Ümumiyyətlə, postsovet məkanı ölkələrində sığortaçıların xüsusi saxlama məbləğinin müəyyənləşdirilməsinin müxtəlif üsulları mövcuddur. Bunlardan bizim üçün maraq doğuranlardan biri kimi Rusiya sığorta sistemində tətbiq olunan «Transsibir təkrar sığorta korporasiyası»nın mütəxəssisləri iqtisad elmləri namizədləri İ.Postnikova və A.Fadeyeva tərəfindən işlənmiş metodikanı göstərmək olar (107, 26-28). Ən qısa şəkildə bu metodikanın mahiyyətini belə şərh etmək olar: Sığorta obyektinə nə qədər böyük təhlükəyə məruzdursa, onda xüsusi saxlanma da bir o qədər az olacaqdır. Bu asılılıq aşağıdakı cədvəldə ifadə olunmuşdur:

Cədvəl 2.3. Risk dərəcəsindən asılı olaraq kapitalın xüsusi saxlanması həcmi müəyyənləşdirilməsi

Risqlərin dərəcəsi	Kapitalın xüsusi saxlanması həcmi
1(A)- məqbul risk, məsələn sement istehsalı	450-600
2(B)- nəqliyyat, tikinti	300-450
3(C)- neft emalı, kimyəvi maddələrin istehsalı	200-300
4(D)- təhlükəli risk, məsələn yanğın və partlayış, təhlükəli maddələrin istehsalı	100-200

Sığorta təşkilatlarının fərdi xüsusiyyətləri və tələbatlarının müxtəlifliyi təcrübədə təkrarsığorta əməliyyatlarının həyata keçirilməsinin müxtəlif forma (fakultativ, məcburi, qarışıq) və metodlarını yaratmışdır. Bununla yanaşı, təkrarsığorta əməliyyatlarının geniş yayılmasına və onların həyata keçirilməsinin praktiki

mexanizminin dərin və mükəmməl şəkildə işlənilib hazırlanmasına baxmayaraq, təkrar sığortanın nəzəri məsələləri hələ kifayət qədər tədqiq olunmamış qalır.

2.3 Təkrar sığorta - sığortaçının maliyyə sabitliyinin əsas təminatı kimi

Sığortaçının maliyyə sabitliyinin və ödəniş qabiliyyətinin əsası aşağıdakılardır [22, s.13-134]:

- ❖ qanunvericilik ilə müəyyən olunmuş ölçüyə uyğun olaraq ödənilmiş nizamnamə kapitalı;
- ❖ müəyyən olunmuş qayda üzrə hesablanmış və sığorta ödənişlərinə zəmanət verən sığorta ehtiyatları;
- ❖ yenidən sığorta sistemi;
- ❖ sığortaçılarda şəxsi vəsaitlərin mövcud olmasını ifadə edən aktiv və öhdəçiliklər arasındakı normativ nisbətə əməl olunması;
- ❖ sığortaya müxtəlif risklərin qəbul olunması üzrə maksimal məsuliyyət normativinə əməl olunması.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin əsasını həmin şirkətin ödənilən nizamnamə kapitalının zəruri məbləği, xüsusi olaraq təminatı, tədiyyə gücünün təmin edilməsi üçün normativlər, sığorta resursları, gəlir və mənfəəti, həmçinin təkrar sığorta sektoru təşkil edir.

Ümumiyyətlə, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi dedikdə sığortaçının əldə etdiyi gəlirdə balansın və ya bir bərabərliyin əldə edilməsidir. Başqa sözlə müəssisə gəlirlərinin apardığı ödənişlərdən daha yüksək əldə olunması ilə təyin olunur. Sığorta müəssisələrinin maliyyə sabitliyinin ən mühüm göstəricisi şirkətin ödəmə qabiliyyətidir. Belə ki, sığorta müəssisəsinin sahib olduğu maliyyə resursu ilə üzərinə götürdüyü öhdəlikləri zamanında və doğru miqdarda yerinə yetirməsi gücü və ya potensialıdır. Sığorta müəssisələrinin maliyyə sistemi bir neçə faktora bağlıdır. Bu çeşidliliyin əsas səbəbi sığorta müəssisəsinin apardığı əməliyyatların müxtəlif komponentlərdən – birbaşa sığorta fəaliyyətinin baş tutmasından, maliyyə resurslarının investisiya qoyuluşlarına cəlb edilməsindən, digər fəaliyyət

mərkəzlərinin vəzifə və funksiyaları ilə bağlı özəl fəaliyyətinin seçilməsi, kreditlərin əldə edilməsi, dövlət büdcəsinə ödənişlər və s. istiqamətlərdə reallaşır. Qısaca qeyd etmək mümkündür ki, sığorta müəssisələrinin əməliyyatlarına və bu müəssisələrin maliyyə durumuna təsir edən üç faktor vardır. Bunlar ilk olaraq sığorta riski, ikincisi investisiya riski, sonuncusu isə ümumi maliyyə riskidir. Sığortaçı müəssisələrinin maliyyə sabitliyinə, habelə onun tədiyyə gücünə təsir edən faktorları iki istiqamətdə toplamaq olar. Bura aiddir: xarici faktorlar və daxili faktorlar.

Xarici faktorlar əsasən sığorta müəssisələrinin və onların fəaliyyətinin effektivliyinə bağlı olmadan dəyişən göstəricilərdir. Xarici qrup faktorlara aid edilən göstəricilər ətraf aləmin sığorta müəssisəsinə göstərdiyi təsir ilə yaranır. Bu faktorlar geniş və çeşidlidir. İqtisadiyyatda baş verən sosial, iqtisadi, siyasi faktorlar, habelə ölkənin qanunvericilik sistemi kimi müxtəlif göstəricilər xarici faktorlara şamil edilə bilər. Xarici faktorların əksinə daxili faktorlar sığorta müəssisələrinin apardığı əməliyyatlara bağlı olaraq dəyişir.

Sığorta müəssisələrinin maliyyə sabitliyinin təməli bu müəssisələrin yarandığı vaxtdan qurulur, sığortaçının maliyyə sabitliyinin qorunmasında isə onun xüsusi vəsaiti böyük rol oynayır. Sığortaçının xüsusi vəsaitinin əsas hissəsini isə nizamnamə kapitalından ibarətdir.

“Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda yazıldığı kimi sığortaçının və təkrar sığortaçının zəruri nizamnamə kapitalının ən aşağı miqdarı Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti müəyyən edir. Sığorta təşkilatları nizamnamə kapitalını dövlət qeydiyyatına alınmamışdan qabaq təmamilə ödəməlidir.

“Sığorta haqqında” qanunun 8-ci maddəsi nizamnamə kapitalı ilə əlaqədar aşağıdakı tələbləri müəyyən edir:

* sığorta müəssisələrinin nizamnamə kapitalını yaratmaq məqsədilə kredit olaraq cəlb edilmiş pul vəsaitindən, həmçinin qanunvericilikdə qeyd olunmuş vəziyyətdən başqa dövlət ilə bələdiyyə büdcələrinin, büdcədən kənar fondların pul resurslarından, dövlət hakimiyyəti qurumlarının nəzarətində olan başqa vəsaitdən istifadə olunmamalıdır,

* nizamnamə kapitalına pay olaraq göstərilən əmlakın ya da əmlak hüquqlarının məbləğinin nizamnamə kapitalına nisbəti 25%–dən yüksək olmamalıdır,

* sığortacının pul şəklində qoyulmuş nizamnamə kapitalı dünya miqyasında kredit qiymətləndirməsi aparan təşkilatların reytinglərindən müvafiq icra hakimiyyətinin, yəni Nazirlər Kabinetinin qeyd etdiyi reytingdən aşağı səviyyədə göstərilməyən banklarda tam məbləğdə qoruna bilər,

* nizamnamə kapitalına qoyulan əmlak məbləğinin bazar dəyərində uyğun olmasına müvafiq icra hakimiyyəti təşkilatı nəzarət edir,

* hüquqi sistemdə yuxarı faiz dərəcəsi qeyd olunmamışdırsa, sığortacının birbaşa ya da dolaylı olaraq hər bir hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalında iştirakı sığortacının qoyduğu dəyərin 20%-dən çox və bu halın bütün aktyorların ümumi miqdarı müəssisənin öz resursunun 50%–dən yüksək olmamalıdır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 20.09.2001-ci il tarixli 152 sayılı Qərarı ilə nizamnamə kapitalının ən aşağı məbləği sığortacılar üçün 2,0 mlrd. manat, təkrar sığortacılar üçün isə isə 5,0 mlrd. manat müəyyən olunmuşdur. Mövcud qanunvericilik sığorta şirkətinin formalaşması müddətində milli və xarici kapitalın təşviqinə şərait yaradır. "Sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununun 23.1 maddəsində qeyd edildiyi kimi sığorta müəssisələrinin nizamnamə kapitalında xarici kapitalın iştirak payı 49 %-dən yüksək ola bilməz.

Azərbaycanın sığorta sektorunun dünya sığorta sistemində qovuşması prosesinin sürətləndirilməsi, sığortacıların maliyyə sabitliyi və tədiyyə qabiliyyətinin təmin edilməsi, o cümlədən sığorta və təkrar sığorta sektorunun tərəqqisinə nail olunmasının təmin olunması üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin "*Sığortacıların və təkrar sığortacıların nizamnamə kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında*" 2004-cü il 09 aprel tarixli 39 nömrəli Qərarı qəbul edilmişdir [32]. Qeyd olunan Qərarın tələbinə uyğun olaraq respublikada fəaliyyətdə olan sığorta müəssisələrinin nizamnamə kapitalının ən aşağı miqdarı 01.01.2010-cu il tarixə mərhələlərlə artırılaraq 1000,0 min manata çatdırılmalıdır. Bu tələbləri yerinə yetirməyən sığortacıların sığorta fəaliyyətinə verilmiş lisenziyası Maliyyə Nazirliyi

tərəfindən geri alınır. Etiraf edək ki, nizamnamə kapitalının yüksək olması hər sığorta müqaviləsinə əsasən öz üzərlərində saxlanılan risk məbləğini artırmaqla, həmçinin təkrar sığortaya daha çox risk qəbul etməyə imkan yaradır.

Ölkəmizin sığorta təcrübəsində sığorta şirkətləri səhmdar cəmiyyətləri və məhdud məsuliyyətli cəmiyyət kimi yaradılır. Bəllidir ki, səhmdar cəmiyyəti qapalı və açıq olmaqla iki formada qurula və ya yaradıla bilər.

Azad bazar sistemində sığorta sektorunda kapitalın cəlb olunmasının daha geniş istifadə edilən şəkli açıq səhmdar cəmiyyətidir. Nizamnamə kapitalının formalaşması səhmləşdirmə sisteminin genişlənməsi, yeni səhmdarların səhmlərinin satışa çıxarılması və ödənilməsi ilə formalaşır. Nizamnamə kapitalını çoxaltmaq məqsədilə səhmdar cəmiyyətində toplanan səhmdarların ümumi yığıncağında bu haqda qərarı qəbul edilir. Bundan başqa səhmlərin nominal dəyərinin yüksəldilməsi ya da yeni səhmlər buraxmaqla səhmdar kapitalını artırmaq hüququna malikdir.

Səhmdarların ümumi yığıncağının verdiyi qərara uyğun olaraq səhmlərin nominal dəyərinin ya da onların ümumi sayının azaldılması üçün səhmlərin müəyyən hissəsini buraxmaq yoluyla nizamnamə kapitalını azaltmaq hüququ vardır. Bu halda müəyyən kateqoriyalı səhmdarların mənafeləri pozulmamalıdır. Ayrı-ayrı kateqoriyalı səhmləri saxlayanlar öz iclaslarında nizamnamə kapitalının nəzərdə tutulmuş azalmasına öz razılığını bildirməlidir. Nizamnamə kapitalının azalması kreditörün əmlak mənafeyinə toxunduğuna görə onlar xəbərdar edilməlidir.

Sığortacının qanunvericiliyə əsasən zəruri məbləğdə özəl təminatının formalaşmasının böyük faydası vardır. Bu zaman xüsusi təminat sığortacının ləğv olunması ya da tədiyyə qabiliyyətinə sahib olmaması durumunda ilk olaraq sığortalılar qarşısında öhdəliklərin icra edilməsi məqsədi ilə formalaşır və sığortalı müəyyən təminat əldə edir. Sığortacının maliyyə vəziyyətinə bağlı olmadan sığortalının qarşılaşa biləcəyi sığorta hadisəsi olarsa sığorta ödənişinin ya da ləğv olunmuş sığorta müqaviləsi ilə bağlı olaraq sığorta haqlarının geri qaytarılması təmin olunur.

"Sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən qeyri-həyat

sığortası, həmçinin həyat sığortasına şamil edilən xəstəlik ilə fərdi qəza sığortası sferasında təkrar sığortaya ayrılmış sığorta haqları çıxılmaqla əldə edilmiş sığorta haqları bu fərqin 10%-dən aşağı olmaması ilə Maliyyə Nazirliyinin təyin etdiyi minimum faiz (10%) məbləğində xüsusi təminat olaraq saxlanılır [13].

Yeni təsis olunmuş sığortacılar üçün verilən xüsusi təminat sığortacının ödənilən nizamnamə kapitalının 10%-i miqdarında müəyyən edilir.

Sığortanın xüsusi təminatı hər bir zamanda ödənilən nizamnamə kapitalının 10%-dən az ola bilməz.

"Sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununun 41.1. maddəsinə əsasən sığortacılar xüsusi təminat olaraq saxlanılan vəsaitə, habelə daşınar əmlaka Maliyyə Nazirliyinin rəyi olmadan sərəncam verə bilməz. Sığortacıların xüsusi təminat olaraq saxlanılan pul resursları, daşınar ya da daşınmaz əmlak barədə informasiyalara təsdiq edici sənədlər əsasında nəzarət edilir.

Pul resursları müvafiq banklarda sığortacının ayrıca hesabında saxlanılır. Sığortacı xüsusi təminat olaraq Azərbaycan manatı ya da dövlət qiymətli kağızları, xarici valyuta dövlətin pay minimum 51%-i olan səhmdar cəmiyyətlərin səhmləri, sığortacının mülkinə aid, həmçinin Azərbaycan Respublikasında olan daşınmaz əmlak olaraq saxlaya bilər.

"Sığorta haqqında" Qanununa uyğun olaraq müəssisənin həyata keçirdiyi əməliyyatların stabilliyini qorumaq üçün sığortacılar sığorta haqlarından sığorta resursları formalaşdırırlar.

Sığorta fəaliyyətindən gəlirlər - sığorta və təkrar sığorta üzrə müqavilələrdən, sığorta fəaliyyəti ilə bağlı digər fəaliyyət növlərindən daxilolmalar əldə edilən sığorta ödənişləri (mükafat) məbləğini ifadə edir.

Mənfəət - sığorta təşkilatının fəaliyyətinin nəticələrinin xarakterizə edən başlıca maliyyə göstəricisidir. Sığorta təşkilatlarının mənfəəti müəyyən müddət ərzində əldə edilmiş gəlirlər ilə aparılmış xərclər arasında fərq olaraq təyin edilir. Sığorta müəssisələrinin gəlir ilə xərclərinin tərkibi və strukturu maliyyə nəticələri və onların istifadəsi haqqında hesabatda əks olunur.

Beləliklə, sığorta müəssisələrinin maliyyə stabilliyi əsas etibarilə nizamnamə kapitalının məbləği, sığorta haqlarının əldə edilməsi səviyyəsi, sığorta əməliyyatlarından əldə edilən mənfəətin dəyəri ilə müəyyən olunur.

Dövlət büdcəsinə ödənməli olan vergilər verildikdən sonra geridə qalan və sığortacıların səlahiyyətinə aid olan mənfəətdən müəssisələr öz fəaliyyətlərini həyata keçirmək məqsədilə zəruri pul fondları yarada bilirlər.

Statistika Komitəsinin verdiyi məlumatlara əsasən Azərbaycanın sığorta bazarında 1-i təkrarsığorta olmağa cəmi 25 sığorta təşkilatı fəaliyyət göstərir [33, 413].

Cədvəl 2.4. Azərbaycanda 1 yanvar 2017-ci il vəziyyətinə sığorta və təkrarsığorta təşkilatlarının sayı

Fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları, ədəd	25
o cümlədən:	
Həyat sığortası üzrə	3
Qeyri-həyat sığortası üzrə	21
Təkrar sığorta üzrə	1
Broker kontorları	12

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2017, s.413

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bu sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinə diqqət yetirmək üçün onların ilk olaraq nizamnamə kapitalının miqdarına nəzər salmaq. Sığorta təşkilatlarının nizamnamə kapitalının miqdarının dinamikasını aşağıdakı cədvəldə göstərilən məlumatlardan görmək olar [33, s.413].

Cədvəl 2.5. Sığortacı və təkrarsığortacının məcmu kapitalı, min manat

	2005	2010	2013	2014	2015	2016
Kapital-cəmi	35988,4	183139,1	392602,8	451061,3	528957,5	524534,5
Ödənilmiş nominal (nizamnamə)	32312,5	172091,3	321551,2	375439,8	386332,5	370302,2

kapitalı						
Yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat kapitalı	3326,5	8505,4	9364,7	9606,4	8701,7	15524,7
Digər kapital	349,4	2542,4	61686,9	66015,1	133923,3	138707,6

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2017, s.413

Cədvəl 2.5-dan görüldüyü kimi 2005-ci ilin göstəriciləri ilə müqayisədə 2016-cı ildə sığorta və təkrarsığorta təşkilatlarının məcmuu kapitalında artım baş vermişdir. Ancaq illər etibarilə nəzər saldıqda nizamnamə kapitalı ilə yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat kapitalının məcmu kapitalda çəkisinin azaldığı və digər kapitalın çəkisinin artdığı müşahidə edilmişdir. Məsələn, 2005-ci ildə məcmuu kapitalın 89,8%-ni nizamnamə kapitalı, 9,2%-ni isə yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat kapitalı tutduğu halda, 2016-cı ildə bu göstəricilər nizamnamə kapitalı üçün 70,6%, yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat kapitalı üçün isə 3,0% olmuşdur.

Təkrarsığorta müəssisələri öz resursları ilə digər vəsaitlərini aşağıdakı istiqamətdə bölüşdürmək və investisiya qoyuluşu etmək ixtiyarına malikdir: dövlət və qeyri-dövlət qiymətli kağızların, habelə xarici valyutanın alışıının həyata keçməsi, bank ilə müxtəlif kredit təşkilatlarında saxlanılan depozit hesablara qoymaq, daşınmaz əmlak ilə torpaq sahələri alışıını etmək, hazırki təkrarsığorta ödəmələrinin reallaşması məqsədilə bankda mövcud olan hesablaşma hesabına qoymaq və s.

Sığorta və təkrarsığorta müəssisələrinə yuxarıda göstərilən tələblərdən başqa təkrarsığortacılar tədiyyə gücünü qorumaq məqsədilə aktivlərlə müəssisə tərəfindən qəbul olunmuş öhdəliklər ilə bağlı olaraq normativlər daxilində riayət edilməsinə çalışmalıdır. Bu nisbətlərin aparılması və düzgün hesablanması ilə bağlı metodika, habelə onların normativ məbləği Maliyyə Nazirliyi tərəfindən reallaşdırılır. Xüsusi ayrılmış vəsait ilə sığorta resursları hesabına həyata keçirilməli olan imkanlardan daha çox səviyyədə öhdəlik üzərinə götürən sığorta müəssisələri qəbul olunmuş öhdəliyin reallaşması riskini təkrar sığortacılarda sığortalamağa məcburdur [21].

“Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun 53-cü maddəsi ilə

sığorta müəssisələri qanunvericiliklə təyin olunmuş formada və zamanda auditor tərəfindən təsdiq edilmiş illik maliyyə fəaliyyəti barədə hesabatı müvafiq icra hakimiyyətinə verməli, həmçinin mətbuatda nəşr etdirməlidir.

Beləliklə, N.Xudiyevin (2003) də qeyd etdiyi kimi sığortaya tətbiq edilən risklərin məbləği çox yüksək olduğu zaman müxtəlif sığorta müəssisələrinin resursları bu risklərin qarşılınmasında kifayət etmir və bu halda təkrarsığorta şirkətləri “xilaskar” və ya “stabilizator” rolu oynayır. Təkrarsığorta sığorta bazarlarına sabitlik gətirir, risklərin təkrar sığortaçıya ötürülməsiylə sığortaçıların iş performanslarını daha güclü hala gətirir, sığortaçının müflis vəziyyətə düşmə ehtimalını azaldır.

III FƏSİL. TƏKRAR SİĞORTA BAZARININ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ VƏ ONUN PUL AXINLARINA TƏSİRİ

3.1 Azərbaycanca təkrar sığorta bazarının təkmilləşdirilməsi

Azərbaycan iqtisadi siyasəti məhz dövlətin qeyri-neft sektorunun daimi olaraq davamlı inkişafına istiqamətlənmişdir. Ölkə iqtisadiyyatında, xüsusən də, qeyri-neft sahəsində iqtisadi tərəqqi həm Azərbaycanın əhatəli inkişaf perspektivini göstərir, həm də mövcud potensialdan tam və səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə müxtəlif tədbirlərin həyata keçirilməsi zərurəti yaratmışdır. Bu zərurəti qısaca aşağıdakı cədvəlin köməyi ilə izah etmək mümkündür:

Cədvəl 3.1. Azərbaycan Respublikası milli sığorta bazarında təkrarsığorta xətti ilə pul axınlarının dinamikası

Göstəricilər	2008		2010		2013	
	Cəmi	%-lə	Cəmi	%-lə	Cəmi	%-lə
1. Təkrarsığortaya verilmiş risklər üzrə sığorta haqqları, O cümlədən;	20499,6	100	22394,9	100	25230,0	100
2. -Azərbaycan Respublikası ərazisində	553,7	3,0	5915,9	5,7	4016,3	1,5
3. Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənarında	11675,9	97,0	113443,0	94,3	296263,7	98,5
4. Təkrarsığortaya verilmiş risklər üzrə zərərlərdə təkrarsığortaçıların payı O cümlədən;	6874,8	100	7172,2	100	9767,8	100
5. Azərbaycan Respublikası ərazisində.	5679,1	17,5	25256,4	0,9	8510,7	4,6
6. Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənarında	23195,7	82,5	26915,8	99,1	341257,1	95,4

Cədvəl 3.1.-in məlumatlarından görüldüyü kimi, təkcə 2013-cü ildə respublikadan kənara 296263,0 AZN vəsait köçürülmüşdür. Hətta bu vəsaitlərin bir hissəsinin komission haqqları, tantiyəmalar şəklində geri qayıtmasını nəzərə alsaq da belə, bu çox böyük vəsait deməkdir. Ümumiyyətlə, təqribi hesablamalar göstərir ki,

müxtəlif illər ərzində cəmi Azərbaycandan xaricə təkrarsığorta xətti ilə 250 mln. ABŞ dollarından artıq vəsait köçürülmüşdür. Özü-özlüyündə sığorta resurslarının və müvafiq olaraq sığorta risklərinin xaricə axması təkrarsığorta institutu üçün tamamilə təbii bir haldır. Bizcə təhlükə və problem bundadır ki, belə təkrarsığorta prosesi bir kanallı, bir istiqamətlidir. Azərbaycan sığorta və təkrarsığorta bazarı öz həcmi və maliyyə imkanları baxımından zəif olduğu üçün xarici partnyorlardan respublika sərhədləri daxilinə maliyyə axınları baş vermir. Belə bir tendensiyanı isə heç cür əlverişli və müsbət dəyərləndirmək olmaz.

Milli sığorta bazarının dünya sığorta iqtisadiyyatına harmonik inteqrasiyasına nail olunması üçün, hər şeydən əvvəl, ölkəmizin sığorta sistemində dərin keyfiyyət dəyişikliklərinə nail olunmalıdır. Bu baxımdan qeyri-neft sektoru üzrə maliyyə sahəsinin, habelə təkrar sığorta xidmətlərinin əhatəliliyi bazar iqtisadiyyatında dinamik və güclü inkişaf tendensiyasına sahib sahələrindən biri olmuşdur. Azərbaycanda Strateji Yol Xəritəsi beynəlxalq iqtisadiyyat, həmçinin maliyyə bazarlarında müşahidə olunan proseslərə sürətli adaptasiya və post-neft iqtisadi tərəqqi modelinin dəstəklənməsi məqsədilə maliyyə sahəsi qarşısında qoyulan yeni tendensiyalar və imkanlar diqqətə alınmaqla hazırlanmışdır. Strateji Yol Xəritəsində qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli zaman dilimlərini əhatə edib, 2020-ci ilə qədər strateji baxış, müxtəlif tədbirlər planı, həmçinin 2025-ci ilə qədər olan müddətə uzunmüddətli baxış, 2025-ci ildən sonra isə hədəf baxışlardan təşkil edilmişdir. Bilindiyi kimi, sığorta və təkrarsığorta bazarının təkmilləşməsinin bazasını formalaşdıran maliyyə sahəsinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə 5 strateji hədəf ilə 16 prioritet təyin edilmişdir [1].

İlk hədəf, ölkədə dinamik və güclü institutlardan ibarət olan maliyyə sisteminin qurulması ilə əlaqəli hədəfdir. Təkrar sığorta sahəsində bu hədəf yeni çağırışların həlli baxımından təkrar sığorta istiqamətində fəaliyyət göstərən şirkətlərin kapitallaşması, müəsisə aktivlərinin sağlamlaşdırılması, təkrar sığorta bazarının inkişafı, maliyyə inklüzivliyinin gücləndirilməsi sahəsində tədbirləri əksətdirən strateji məqsədləri əhatə etməkdədir [2, s.16-25].

Ölkə üçün təyin edilmiş ikinci strateji hədəf isə maliyyə bazarlarında inkişaf, maliyyə bazarlarının investorlar və emitentlər üçün aktivliyinin bərpası ilə bağlıdır. Potensial investorlar ilə emitentlərin kapital bazarı, habelə maliyyə alətləri üzrə informasiyalarının kifayət qədər olmaması, məlumat asimetriyası, klassik təksahiblik, monopoliya düşüncə tərzinin hakim olması kimi müxtəlif faktorlar qiymətli kağızlar bazarının tərəqqisini daraldır, iqtisadiyyatda maliyyə resurslarının qeyri-effektiv bölgüsünə səbəbiyyət verir. Bu kimi hallar təkrar sığorta bazarının da inkişafına mənfi təsir göstərir. Məhdudlaşdırıcı faktorların aradan qaldırılması üçün capital, pul bazarının güclənməsi, bazarın iştirakçılarına hədəfənmiş əlverişli mühitin formalaşması istiqamətində strateji hədəflər müəyyən olunmuşdur [2, s.27-31].

Üçüncü strateji hədəf isə infrastrukturun möhkəmləndirilməsi, təkrar sığortaçıların sahib olduqları hüquqların müdafiəsi və öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün məhkəmə sistemi ilə icra mexanizmləri, həmçinin kredit haqqında informasiyaların dəyişimi infrastrukturunun qurulması, infrastrukturun təkmilləşdirilməsi məqsədilə kredit informasiyalarının mübadiləsi sisteminin inkişafı, kreditorların hüquqlarının mühafizəsi haqqında çevik mexanizmlərin formalaşması, məhkəmə qərarlarının standartlaşdırılması və icra intizamının daha da yaxşılaşmasına istiqamətlənmiş strateji məqsədlər təyin edilmişdir [2, s.33-36].

Dördüncü strateji hədəf, təkrar sığorta bazarları üçün də mühüm olan tənzimləmə, nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşməsi ilə əlaqəlidir. Cari iqtisadi şəraitdə maliyyə institutlarının risklərə həssaslığının yüksəlməsi, habelə müxtəlif risk zonalarının formalaşma bilməsi sektorda risklərin idarə olunması təcrübəsinin təkmilləşməsini zəruri etmişdir. Maliyyə institutlarında sağlam və ehtiyatlı risk idarəetməsi proseslərini, rəqəmsal transformasiyanın təşviqini həyata keçirən yeni tənzimləmə, nəzarət infrastrukturunun qurulması istiqamətində bir neçə strateji hədəf seçilmişdir. Bu hədəf Azərbaycanda təkrar sığorta bazarında tənzimləmə və nəzarət mexanizmini əhatə edir [2, s.36-43].

Sonuncu, yəni beşinci hədəf isə maliyyə savadlılığının yüksəldilməsini nəzərdə tutmuşdur. Maliyyə sistemində fəaliyyətdə olanların bilik ilə bacarıqlarının keyfiyyət

baxımından yeni müstəviyə çatması, həmçinin maliyyə xidmətləri istehlakçılarının maliyyə savadlılığının artırılması sağlam, güvənli, dayanıqlı və səmərəli maliyyə sisteminin formalaşdırılmasına təkan verə bilər. Buna çatmaq üçün maliyyə sistemində mütəxəssislərini ixtisaslaşmasının dərinləşməsinə və maliyyə savadlılığının artmasına istiqamətlənmiş strateji hədəflər təyin olunmuşdur. Qeyd etmək zəruridirki, ölkəmizdə maliyyə savadlılığının yüksəlməsi təkrar sığorta sferasında fəaliyyətin təkmilləşməsinə şərait yarada bilər [2, s.44-45].

Mütləq olaraq vurğulayaqki, maliyyə xidmətlərində təkmilləşməyə nail olunması üçün tədbirlərin mühim bir bölümü sığorta və təkrar sığorta sektorunun payına düşməkdədir. Sahib olduğu unikalıq ilə seçilən təkrar sığorta sahəsi bazar azadlığına əsaslanarsa belə dövlət tərəfindən tənzimlənməyə həmişə ehtiyac hiss etmişdir. Təcrübə göstərirki, dünya iqtisadiyyatının keçirdiyi təkamül yolu tarixi aspektdən iqtisadi əlaqələrin bazar sistemində dövlətin tənzimləyici rolu haqqında mözular elmi-ictimai düşüncənin həmişə mərkəzinə qoyulmuşdur. Bir çox aparıcı iqtisadi məktəblərin (neoklassiklər, keynsçilər, institusionalistlər) nümayəndələri iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin mahiyyəti haqqında, məqsədi, forması və başqa mövzular haqqında müxtəlif fikirlər demişdilər. İqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi, habelə özünü-tənzimləmə vasitələri arasında optimal (qızıl) nisbət təmin edilməsi daimi olaraq davam etməkdədir.

Davamlı iqtisadi tərəqqi mühitində təkrar sığorta sferasında həyata keçirilmiş yeni reformların ən mühim qayəsi və məqsədi, hər şeydən əvvəl milli təkrar sığorta sisteminin gücləndirilməsi, maliyyə xidmətlərinin möhəmlənməsinə aid Strateji Yol Xəritəsinin şərtlərinə uyğun təkmilləşdirilməsindən ibarətdir.

Təkrar sığorta xidmətləri sahəsi bazar iqtisadiyyatında çevik tərəqqi edən seqmentlərdən biridir. Milli iqtisadiyyatda təkrar sığorta potensialı zamanla dinamik formada yüksəlməkdədir. Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının verdiyi məlumatlara görə 2016-cı ildə təkrar sığorta sahəsində maliyyə dərinliyini göstərən təkrar sığorta ödənişlərinin ÜDM-ə nisbəti yüksəlmişdir [48].

Son zamanlarda maliyyə bazarının müim tərkib hissəsindən biri olan təkrar

sığorta sahəsinə marağ xeyli yüksəlmişdir. Azərbaycanda təkrar sığorta xidmətlərinin göstərildiyi bazara nəzarət, habelə onun tənzimlənməsi istiqamətində mühim dəyişikliklər aparılmışdır.

2017-ci ildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən təkrar sığorta şirkəti 21,394 milyon manat xalis mənfəət əldə etmişdir. “Renkinq” şirkətin maliyyə hesabatına istinadən bu, 2016-cı illə müqayisədə 38% çoxdur. 2016-cı il təkrar sığorta şirkətinin gəlirləri 54,638 milyon manat, xərcləri 28,826 milyon manat, mənfəət vergisi ödəmələri isə 4,417 milyon manat olmuşdur. 2018-ci il yanvarın 1-nə şirkətin aktivləri 102,167 milyon manat olub ki, bu da illik müqayisədə 1,4% azdır. 2017-ci ildə təkrarsığortaçının öhdəlikləri 11,8% azalaraq 24,824 milyon manata düşmüş, balans kapitalı isə 2,5% artaraq 77,343 milyon manata çatmışdır [49].

Strateji Yol Xəritəsində qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanda təkrar sığorta sahəsinin inkişaf səviyyəsi qənaətbəxş deyildir. B səviyyənin həm keyfiyyət baxımından, həm də kəmiyyət üzrə təkmilləşməsinə çox zərurət var.

Azərbaycanda təkrar sığorta xidmətləri bazarının inkişafı məqsədilə sığorta qanunvericiliyinin mütəmadi olaraq təkmilləşməsi, təkrar sığorta operatorları üstündə nəzarətin güclənməsi ilə yanaşı, həm də təkrar sığorta edənlərə, o cümlədən, cəmiyyətin bütün sahəsində təkrar sığortanın mənası düzgün izah olunmalı, təkrar sığorta müqaviləsi imzalayarkən hansı nüanslara diqqət yetirmələrinin zəruri olduğunu və təkrar sığorta sənədlərinin imzalanmasından sonra təkrar sığortaçının və təkrar sığortalının hansı hüquqlara və vəzifələrə sahib olduqları bilməlidir. Bunun reallaşması üçün təcrübələr təkmilləşməli, təkrar sığorta sistemi mütəmadi olaraq tərəqqi etməlidir. Əsas məqsəd təkrar sığorta fəaliyyətlərinin nəzəri-metodoloji, konseptual və praktiki tədqiqi əsasında milli iqtisadiyyatda davamlı inkişaf mühitində təkrar sığorta sahəsinin maliyyə resursu tutumunun yüksəldilməsi, onun normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsindən ibarətdir. Qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün davamlı milli iqtisadi inkişaf modelinin strukturlaşmasında təkrar sığorta sisteminin əhəmiyyətinin aşkarlanması, təkrar sığorta xidmətlərinin təşkili zamanı beynəlxalq səviyyədə ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi, milli təkrar sığorta

xidmətləri bazarının idarə edilməsi və tənzimlənməsinin GZİT təhlili əsasında özünəməxsus xüsusiyyətlərin qiymətləndirilməsi, həmçinin davamlı iqtisadi inkişaf mühitində təkrar sığorta sisteminin pul resurslarının təşkilində bazarın maliyyə dərinliyinin kompleks tədqiqi kimi konkret vəzifələrin icrası mütləqdir.

Günümüzdə ölkəmizin milli təkrar sığorta şirkəti maliyyə sisteminin ən aktiv tərkib hissəsi olub maliyyə bazarının yeni çağırışlarına uyğun olmalı, yeni məkanlar, habelə yeni texnologiyalar əldə etməlidir. Belə ki, çağdaş zamanda maliyyə xidmətləri get-gedə rəqəmsallaşmaqdadır, başqa ifadə ilə oflayndan onlayna dönməlidir. Dijitallaşmağa, texnologiyalaşmağa yönəlmiş bu proseslərdən təkrar sığorta sistemi heç zaman geri qalmamalıdır.

Təkrar sığorta işindən əldə olunan gəlirlərin vacib elementini təkrar sığorta mükafatları təşkil edir. Təkrar sığorta haqqı təkrar sığorta xidmətinin reallaşma qiyməti hesab edilir. Təkrar sığorta müəssisələri tərəfindən təkrar sığorta haqlarının yığılması bəzi obyektiv amillərlə təyin edilir. Bunlara konyuktura mühiti, inflyasiyanın dərəcəsi, vergi sistemi, qanunverçilik bazası, təkrar sığorta bazarının rəqabətlik dərəcəsi, sosial müdafiə sisteminin inkişaf səviyyəsi, bank faizlərinin dəyişim dinamikası və digərlərini aid etmək mümkündür [30].

Təkrar sığorta məbləğləri ilə ödənişlərinin icrasına çəkilən xərcləri təkrar sığorta prosesinin ekvivalentlik prinsipinə əsaslanaraq ümumi xərclərin 70-80 faizini təşkil etməlidir. Göstərilən bu mühim göstərici təkrar sığorta əlaqələrində tərəfdaşların üzərinə düşən öhdəliklərini hansı səviyyədə icra etməsinə, bazarın vəziyyətinə, müxtəlif təkrar sığorta növlərinə əsasən zərərlik məbləği səviyyəsinə, bazarın bir il ərzində qarşılaşdığı zərəre, təkrar sığorta təşilatlarının ödəniş qabiliyyətinə əsasən xarakterizə olunur.

Azərbaycan milli təkrar sığorta sektoru çağdaş tələblər, ehtiyaclar və bütünlükdə dünya maliyyə sahəsində yaşanan dəyişikliklər nəticəsində intensiv olaraq tərəqqi edir. Son dövrlər ərzində Azərbaycanda milli təkrar sığorta xidmətləri bazarının strukturlaşması prosesini, onun təmərküzləşmə dərəcəsi daha böyük templərlə yüksəlir. Təkrar sığorta sisteminin stabil inkişafı ölkə iqtisadiyyatının

davamlı və stabil tərəqqisi baxımından aydın görülməkdədir.

Təkrar sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin olunması üçün sığorta müəssisələrinin nizamnamə kapitalının həcmi daima artırılmışdır. Başqa sözlə, 2011-ci ildə sığorta müəssisələri üçün 3 milyon manat, təkrar sığorta müəssisələri üçün 6 milyon manat müəyyən edilmişdir. Bu məbləğlər dəyişilərək, 2012-ci ildə uyğun olaraq 4 milyon manat və 8 milyon manat dəyərində, 2013-cü ildə isə 5 milyon manat və 10 milyon manat, nəhayət 2016-cı ildə 7,5 milyon manat ilə 12,5 milyon manat təyin olunmuşdur [48].

Göstərilən bütün bu reformlar təkrar sığorta müəssisələrinin ödəmə gücünün güclənməsi və həmin şirkətlərin kapitallaşma səviyyəsinin yüksəlməsi hədəfini üstlənmişdir.

Beynəlxalq və milli səviyyədə təkrar sığorta sisteminin inkişaf fəlsəfəsi elə bir fundamental əsas üstündə qurulurki, təkrar sığorta bazarı geniş olduqca və keyfiyyətli xidmət vermək qabiliyyətinə malikdirsə, bu zaman bir oqədər çox pul resurslarını və maliyyə vasitələrini cəlb edə bilər. Belə ki, çağdaş dünyada pul axınlarının effektiv təşkil edilməsi və idarə olunmasına görə, şirkətlərin və bütünlükdə, təkrar sığorta bazarının tərəqqisindən asılı olmuşdur. Milli təkrar sığorta bazarının dünya təkrar sığorta iqtisadiyyatına ahəngli şəkildə inteqrasiyasına nail olunmaq məqsədilə, hər şeydən öncə, Azərbaycanın təkrar sığorta sistemində dərin keyfiyyət dəyişikliklərinə və yeniliklərinə nail olmalıdır.

Təkrar sığorta bazarının fəaliyyət strukturunun bu səviyyədə modernləşdirilməsi həm dövlət, həm də sığortaçıların fəaliyyətini şərtləndirir. Xarici ekspertlərin də vurğuladıqları kimi təkrar sığorta sahəsində dövlətin rolunun aktivləşməsi zəruriliyi elmi baxımdan əsaslandırılmış, məqsədə istiqamətlənmiş yeni təkrar sığorta strategiyasını zəruri edir. Bu strategiyanın reallaşması üçün ilk olaraq təkrar sığorta xidməti istehlakçıların suverenliyi prinsipi önə çəkilməli, öz növbəsində təkrar sığorta bazarında sonuncunun həyata keçməsi məqsədilə müvafiq tədiyyə qabiliyyətli təkrar sığorta marağının qurulması təmin olunmalıdır. Bu aspektdən, hər şeydən əvvəl təkrar sığorta müəssisələri arasında sağlam rəqabət

mühiti formalaşmalıdır. Təkrar sığorta olunanların maraqları sığortaçı tərəfindən obyektiv reallığa uyğun formada qəbul edilməlidir. Bu marağın keyfiyyətli təmin edilməsi məqsədilə təkrar sığortaçılar arasında sağlam rəqabət mühitü qurulmalı və sığorta biznesinin cəlbediciliyi artmalıdır.

Təhlillər göstərmişdir ki, dövlətimizdə sığorta xidmətləri bazarının tərəqqisini ləngidən mühim səbəb sığorta müəssisələrinin xüsusi resurslarının, həmçinin də mövcud rezervlərin sığorta bazarının real ehtiyacına cavab verməməsidir. Nəticədə sığorta müəssisələri böyük risklərin sığortalanmasını icra etmək, məsuliyyətin əhəmiyyətli hissəsini öz üzərinə götürmək gücündə deyildirlər. Məhz bu səbəbdən də onlar böyük miqdarda maliyyə axınlarını xaricə, yəni təkrarsığortaya ötürmək məcburiyyətində qalırlar [26].

Ümumiyyətlə, ölkəmizdə təkrar sığorta sisteminin təkmilləməsi, tərəqqisi, onun dünya təkrar sığorta bazarına adaptasiyasının gücləndirilməsi və sistemli şəkildə transformasiya edilməsi məqsədilə bəzi mühüm tədbirlər mütləq olaraq həyata keçiməlidir.

Bunardan ilki, ölkənin təkrar sığorta operatorlarının sığorta, iqtisadi, investisiya və maliyyə fəaliyyətlərinin ən əsas istiqamətləri təyin olunmalı və ölkə təkrar sığorta şirkətinin vergiyə cəlb olunma mexanizminin təkmilləşdirilməsi vasitəsilə təkrar sığorta resurslarının hərəkəti üzərində effektiv dövlət nəzarəti mexanizminin işlənilməsi hazırlanmalıdır.

Təkrar sığorta sisteminin təkmilləməsi üçün ikinci şərt beynəlxalq təkrar sığorta bazarının qloballaşması tendensiyasının tədqiqinə əsasən milli sığorta operatorlarının maliyyə stabilliyinin amili kimi təkrar sığorta sisteminin dayanıqlı inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsidir.

Milli təkrar sığorta müəssisələrinin maliyyə strategiyasının hazırlanması, bu istiqamətdə proqnozlaşdırmanın aparılması və büdcələşmə metodikasının işlənərək hazırlanması, onun uçotunun təşkili və statistika üzrə beynəlxalq miqyasda müəyyən edilmiş standartlara tam uyğunlaşma isə təkrar sığorta sisteminin təkmilləşməsində digər vacib məsələdir.

Təkrar sığorta sisteminin təkmilləməsi istiqamətinə başqa bir şərt təkrar sığorta resurslarının və nizamnamə kapitalının investisiya qoyuluşlarına yönəlməsinin artımı və effektivliyinin yüksəldilməsidir.

Əhalinin təkrar sığorta mədəniyyəti üzrə maarifləndirilməsi və bu sahədə biliklərinin artırılması məqsədilə kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə edilməsi və əhatəli izahatların daha effektiv və intensiv təşkil edilməsi öz növbəsində təkrar sığorta sisteminin təkmilləməsinin digər bir şərtidir.

Təkrar sığorta sisteminin təkmilləşməsində sonuncu hal təkrar sığorta istiqamətində elmi-tədqiqat işlərinin təşkili, təkrar sığortaya aid elmi məqalələrin, dərsliklərin və başqa elmi əsərlərin genişlənməsidir.

Bundan başqa yeni şəraitdə təkrar sığorta sahəsinin təşkili prinsiplərində köklü dəyişikliklər aparılması, təkrar sığorta bazarının strukturlaşdırılması, təkrar sığorta sahəsində inhisarçılıq yanaşmasının aradan qaldırılması, müştərilər arasında təkrar sığorta xidmətlərinin növlərinin genişləndirilməsi, habelə onun keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsi çox böyük fayda daşıyır.

Azərbaycanda təkrar sığorta sahəsində yeni məhsullar, keyfiyyətli xidmətlər və yüksək maliyyə sabitliyi göstərən, Azərbaycanın yeganə təkrarsığorta şirkəti AzRe Təkrarsığorta şirkətidir [49].

AzRe Təkrarsığorta bütün təkrarsığorta növləri üzrə, birbaşa və ya brokerlər vasitəsi ilə, proporsional və qeyri-proporsional formada, fakultativ və obliqator təkrar sığorta müqavilələri aparmaqla sığorta bazarında olan riskləri idarə edir. Hazırda AzRe Təkrarsığorta şirkətində müştərilərin bütün ehtiyaclarını ödəyəcək təkrar sığorta məhsullarını hazırlamağa qadir olan yüksək texniki bacarıq və peşəkarlığa sahib mütəxəssislər fəaliyyət göstərir.

Ölkəmizdə fəaliyyətdə olan vahid təkrar sığorta - AzRe Təkrarsığorta şirkəti 2007-ci il oktyabrda AR Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən qeydiyyatına alınmışdır. 2007-ci ildə isə AzRe Təkrarsığorta ASC Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təkrarsığorta fəaliyyəti aparmaq üçün lisenziya almışdır. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq,

əvvəlcədən təqdim edilmiş lisenziyanın müddətinin sona çatması ilə bağlı olaraq Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən “AzRe Təkrarsığorta” açıq səhmdar cəmiyyətinə 07.11.2012 tarixində təkrar sığorta fəaliyyəti üzrə müddətsiz lisenziya təqdim edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən “AzRe Təkrarsığorta” açıq səhmdar cəmiyyətinə Sığorta (müstəsna olaraq təkrar sığorta) fəaliyyətinin reallaşdırılması üçün 000800 sayılı Lisenziya verilmiş və şirkət bu əsasda fəaliyyətini davam etdirir.

Təkrar sığorta sektorunda fəaliyyət göstərən AzRe Təkrarsığorta şirkətinin reytingi AM Best Rating Agentliyi tərəfindən müəyyən edilmişdir. “AzRe” təkrar sığorta şirkətinə verilən beynəlxalq reytingə əsasən, şirkətin maliyyə stabilliyi “B+”, kredit reytingi isə “BBB-” olaraq təsdiqlənmişdir [49].

AzRe Təkrarsığorta şirkəti Azərbaycan sığorta sahəsində birbaşa təkrar sığorta fəaliyyətini həyata keçirib, adi əmlak risklərindən başlayaraq kompleks sənaye riskləri də daxil olmaqla çox geniş risklərin təkrar sığortasını aparır. AzRe Təkrarsığortanın əsas məqsədi, böyük həcmli və kompleks risklər daxil olmaqla, çeşidli risklərin idarə edilməsində yerli sığorta müəssisələrinə köməklik göstərməkdir. Maliyyə stabilliyinin təmin olunması üçün şirkətin risk analizi aparması peşəkar kadrlara sahib olması lazımdır. AzRe Təkrarsığorta Açıq Səhmdar Cəmiyyəti təkcə Qeyri-həyat Sığorta şirkətlərinə təkrar sığorta xidməti təklif edir. AzRe Təkrarsığorta öz sedentlilə və təkrar sığorta vasitəçiləri ilə sıx əlaqə saxlayaraq onların strateji və cari ehtiyaclarını öyrənir və bu biliklə onların spesifik ehtiyaclarını ödəyəcək “riskin ötürülməsi” məhsulunu hazırlayır. Eyni zamanda AzRe Təkrarsığorta sedentlərin ehtiyaclarını təmin edəcək sürətli, peşəkar və effektiv şəkildə sığorta hadisələrinin tənzimlənməsini həyata keçirir.

Bununla belə Azərbaycanda təkrar sığorta bazarının təkmilləşməsi və inkişafı üçün yeganə şirkət olan AzRe Təkrarsığortadan başqa digər şirkətlərin də bazara girməsi lazımdır. Təkrar sığorta bazarında təkrar sığorta xidməti göstərən şirkətlərin artması təkrar sığortaçıların yüksək səviyyəli müştəri xidməti göstərməsinə imkan verəcək. Eyni zamanda səhmdarlara qənaətbəxş gəlir çatacaqdır.

Təkrar sığorta bazarının Azərbaycanda təkmilləşməsi yerli və regional sığorta şirkətlərini əsas təkrarsığorta partnyoruna çevirəcəkdir. Üstünlük verilən prinsip və dəyərlər əsasında fəaliyyət göstərərək sedentlər qarşısında etibarlı və şəffaf partnyora çevrilməlidirlər. Yəni təkrar sığorta şirkətləri müştəriləri ilə sıx əməkdaşlıq edərək onların uğur qazanması üçün ehtiyaclarına uyğun effektiv məhsul təqdim etməli və onları risklərdən qorumalıdır [49].

Təkrar sığorta bazarının təkmilləşməsi istiqamətində ehtiya duyulan ən mühüm prinsip inamdır. Təkrar sığorta şirkətləri daxili əlaqələrdə və müştərilərlə olan münasibətdə qarşılıqlı inam əsasında işləməli və sığorta şirkətlərinin xarici təkrar sığorta şirkətlərinin xidmətlərindən istifadəni əkstəşviq etməlidirlər.

Azərbaycanda təkmilləşdirilmə aparılan təkrar sığorta şirkətləri diversifikasiyaya baş vuraraq risklərini təqdim etdikləri məhsullar üzrə effektiv bölüşdürməlidirlər.

Təkrar sığorta şirkətlərinin ölkədə sayı artırılaraq daimi inkişaf göstərməli, aktiv fəaliyyətdə olmalıdır. Başqa sözlə, daima müştəri xidmətini, işçi peşəkarlığını və səhmdarların məmnuniyyətini artırmalıdırlar.

Ölkədə təkrar sığorta segmentinin təkmilləşməsi təkrar sığortaçı və müştərilər arasında qurulacaq münasibətdə uzunmüddətli əməkdaşlığa, partnyorluğa üstünlük verəcək və bunun üçün bütün müvafiq tədbirləri göstərəcəkdir.

Ümumiyyətlə Azərbaycanda mövcud olan və gələcəkdə formalaşa biləcək başqa təkrar sığorta şirkətləri öz məqsədlərini reallaşdırmaq üçün xüsusi olaraq üstünlük verdikləri dəyərlərlə yanaşı, çeviklik, yenilikçilik, yüksək performans və nizam-intizam prinsiplərinə də əməl etməlidirlər. Bu zaman daraniş qaydaları da çox əhəmiyyətlidir.

Təkrar sığorta müəssisələri hər zaman fəaliyyətdə olduqları bütün bölgələrdə və sahələrdə mövcud olan qanunlara və qaydalara əməl etməlidir. Eyni zamanda, bu şirkətlər öz fəaliyyətlərini yüksək etik qaydalar və peşəkarlıq standartlarına əsasən aparmağı qarşılarına vəzifə qoymalıdır. Yəni öz fəaliyyətlərində ədalət, səmimiyyət,

habelə düzgünlük prinsipinə sadıq qalmalıdır. Bu qeyd olunanlar beynəlxalq səviyyədə müşahidə edilən hallardır.

Beləliklə, Azərbaycanda təkrar sığorta bazarı təkmilləşməli, bu məqsədlə milli təkrar sığorta sektoru milli təkrar sığorta şirkətləri vasitəsilə qorunmalıdır. Bu təkmilləşmə Azərbaycan maliyyə bazarında stabilləşməyə xidmət edəcək, xaricə valyuta axınının qarşısını alacaqdır. Bu baxımdan ölkədə Milli Yenidənsığorta Korporasiyasının yaradılması vacib vəzifələrdən biridir [22, s.15].

3.2 Zərər bazasında təkrar sığortanın təkmilləşdirilməsi

Zərər ekssedentin ödənilməsi təkrarsığorta müqaviləsini xarakterizə edən qeyri-proporsional təkrarsığortanın formasıdır (*working excess of loss - WXL* və *catastroph excess of loss - CXL*).

a) WXL - ayrıca götürülmüş risk üzrə işçi ekssedent zərər

Zərər ekssedentin əsasında olan müqavilənin mövzusu vahid riskdir, başqa sözlə, eyni hadisə şəraitində, nə qədər ki həcmi prioritetdən və ya birinci riskdən (sığortaçı tərəfindən ödənilən) artıq olan zərərlə yekunlaşan ayrı risklər mövcuddur, bu bir neçə dəfə tətbiq edilir. Məsələn, 4 yaşayış binasını tamamilə məhv edən güclü partlayış təsəvvür edək. Həmin binalar eyni səbəbdən zədələnmiş olsa da, hər biri müstəqil sayılır və ayrı bir risk təşkil edir.

Risk anlayışı çox subyektivdir, yəni bu əsasən sığorta şirkətinin təqdirinə qalmasını izah edir. Risk, müəyyən bir ərazidə eyni hadisədən zərər çəkə bilən müxtəlif şəxslərin maraqlarının cəmi kimi müəyyən edilə bilər. Beləliklə, bəzi hallarda bir birinə yaxın duran iki bina bir risk sayıla bilər.

Riski fərdiləşdirilib və yayılmasının coğrafi sahəsi müəyyən edildikdən sonra uyğun bir ödəniş təklif etmək mümkün olur. Məsələn, əgər məlumdur ki yuxarı həddi 20 milyon manat olan sənayə risklərini əhatə edən yangın halına polisələr yazıldı, və əgər o 5 milyon manatı (prioritet) sığortalamağa hazırdısa, ona, onun 5 milyon manatı üstələyən 15 milyon manat həcmində əhatə məbləği təklif olunacaq (peşəkar dilində:

5 milyon manatın üstünə 15 milyon manat). Bu qeyri proporsional təkrarsığorta əhatə forması, xüsusi olaraq, risk anlayışı dəqiq müəyyən olunmuş hallar üçün nəzərdə tutulmuşdur, məsələn, yanğından sığortalama (asanlıqla fərdiləşdirilmiş vahidlər təşkil edən şəxsi evlər, sənayə binaları).

Əksinə, vətəndaş məsuliyyəti sığortalaması kimi sahələrdə riskin müəyyən edilməsi həmişə mümkün deyil, çünki burada real obyektlər deyil, sığorta riskindən fərqli olaraq, 3-cü şəxslərin tələbləri sığortalanır. Məsələn, ətraf mühitin çirklənməsi riskini necə müəyyənləşdirmək olar? Bu anlayışa sığortalı müəssisənin yaxınlığında yerləşən, zərər dəyəri biləcək yaşayış məntəqələri daxil oluna bilərmi?

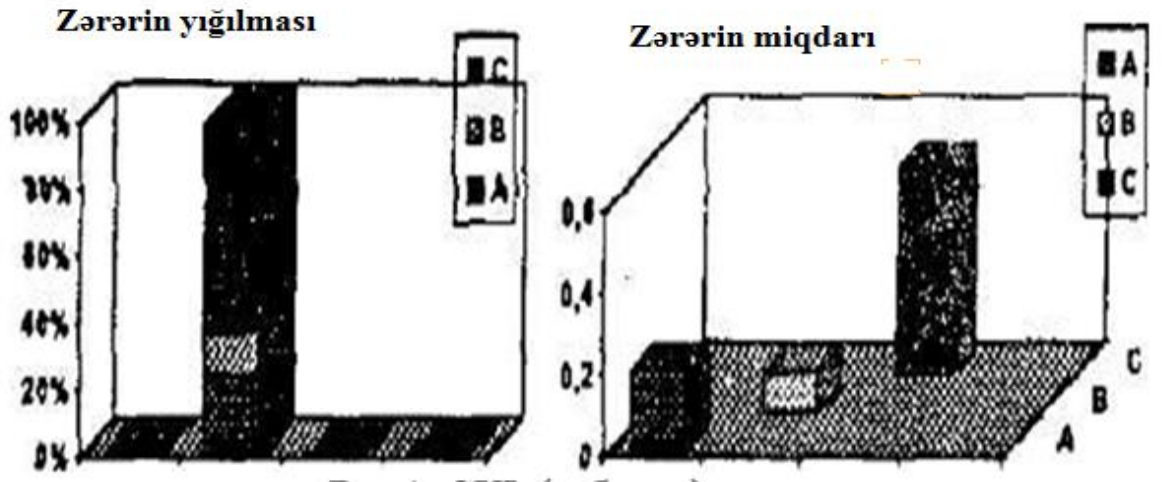
Risk anlayışının müəyyən edilməsi çətin olduğu halda, əhatə hər bir risk üçün deyil, bütün hadisə üçün istifadə olunacaqdır.

Əgər yuxarıda qeyd olunan riskin anlayışına görə biz qismən maksimal fərdi itkilər problemini həll etdikdə, tezlik problemi hələ də həll olunmamış qalır. Həqiqətən, prioritet hələ 5 milyon manat olduğunu düşünək. Fırtına zamanı sığorta portfelinin əksəriyyəti aktivləşdiriləcək, lakin fərdi itkilərdən heç biri 5 milyon manatı aşmayacaq. Deməli, təkrarsığortaçı heç bir zərərin əvəzini ödəməyəcək. Amma, əksinə, böyük bir məbləğə çevirilə biləcək bütün bu kiçik itkilərin məbləği sudentin payında qalacaq.

Məhz çoxlu riskləri doğrudan hadisələrə qarşı belə bir vəziyyəti yüngülləşdirmək üçün, başqa təkrarsığorta formaları ilə yanaşı, CXL – təbii fəlakətlərdən zərər eksedenti yaradılıb.

b) CXL - ayrıca götürülmüş risk üzrə işçi təbii fəlakətlərdən eksedent zərər

Bu növ təkrarsığorta hər vəziyyət üçün tətbiq olunur ki, əksər hallarda eyni sığorta hadisəsi (fırtına, zəlzələ) yuxarıda müəyyən edilmiş çoxsaylı riskləri əhatə edir. Bu əhatə bir səbədən yaranan çoxsaylı aşkar itkilərin qarşısını almaq üçün xüsusi ilə hazırlanıb. Bu aşağıdakı kimi təsvir edilə bilər:

Şəkil 3.1. A, B, C - eyni səbəbdən yaranan kiçik itkilər (məsələn, bir partlayış)

Hansı məbləğdə prioriteti təyin etməyinizin bilməsi üçün, ümumi yekun zərərin ölçüsünü təyin etməliyik. O, ilkin proporsional və qeyri proporsional təkrarsığortanın ümumi məbləğin çıxıldıqdan sonra, sedentin payına düşən bir məbləği əks etdirir. Əgər sedent əvvəlcədən təkrarsığorta müqaviləni bağlamayıbsa, onda hadisənin reallaşdırılması üçün sedentin ödəməli olduğu bir ümumi brutto-məbləğ tapılır, və bu ümumi məbləğdən sedentə qalan prioritet çıxılır.

Prioritetdən çox olan tam yekun itkisinin məbləği təkrarsığortaçı tərəfindən alınacaq. Bu üsul sayəsində sedent özünü bir səbəbdən yaranan itkilərin yığılmasından qoruyur (WXL hər ayrı risk üzrə buna imkan vermir, nəzərə alsaq ki bu müqavilə üzrə prioritet o qədər ödənilir, nə qədər ki hərəkətə gətirilən polislər mövcuddur). Bu iki növ əhatənin üstünlüklərin müqavilənin bir formasına birləşməsi üzrə cəhd edilmişdir, və, nəticədə, hadisə üzrə WXL yaranmışdır.

Hadisə üzrə WXL nə fərdi risk üzrə WXL, nə də CXL-dir. Bu elə əhatədir ki, hansında iki növ təkrarsığortanın xüsusiyyətləri birləşib. O, risk və ya hadisə üzrə işləyə bilər. Məsələn, yangından zərərlər olduğu halda, hansında ki ancaq bir riskə toxunub, bu əhatə forması risk üzrə WXL kimi işləyir, yəni müqavilədə müəyyən olunmuş prioritet ödəniləcək, lakin, onu aşan məbləğ – təkrarsığortaçılar tərəfindən.

Əksinə, çoxlu risklərin olduğu hadisələr halda, CXL şəklində bir əhatə işləyəcək, yəni, bütün zərərlər ümumiləşdiriləcəkdir və bu miqdardan, əvvəlki

haldaki kimi, eyni prioritet məbləğ ödəniləcək, çünki ondan artığını təkrarsığortaçı tərəfindən ödəniləcək. Bu formul zərər ekssedentin ilkin niyyətinə yaxınlaşır. O, o sahələrdə istifadə olunur ki, hansılarda risk müəyyən oluna bilər (məsələn, vətəndaş məsuliyyətinin sığortalanmasında).

Digər sahələrdə ilk baxışdan cazibədar olan bu formul, hər hansı bir hibrid forma kimi, özündə müəyyən əlverişsizlikləri ehtiva edir: onda müxtəlif ehtiyaclar qarışdırılır. Məsələn, bir şirkətin kiçik həcmli itkilərin olması halında tələb olunan əhatə dairəsinin prioritetləri böyük miqyaslı fəlakət risklərinin sığortalanmasında olduğu kimi eyni deyil. Belə əhatənin ikilikliyi ilə bağlı problemləri həll etmək üçün, ən sadəsi, özünə CXL ilə tamamlanan risk üzrə WXL-i daxil edən proqramın tətbiqidir.

c) CXL riski üzrə WXL proqramı

Bu formul, yalnız bir riskə məruz qalan zərərlərə optimal əhatəni əldə etmək imkanı verir. Eyni zamanda, sedenti risk üzrə WXL-in prioriteti qalan yığma zərərlər halında mühafizə etməyə imkan verir. Bu təkrar sığorta proqramının fəaliyyətini daha yaxşı başa düşmək üçün aşağıdakı nümunəni nəzərdən keçirin.

Sedent sənayə riskləri maksimum 20 min manat məbləğində sığortaladı. Müvafiq olaraq, onlara görə üç ziyan ortaya çıxdı:

A: 4,8 min manat; B: 10 min manat; C: 8 min manat.

Bundan əlavə, sedentin aşağıdakı proqramı var:

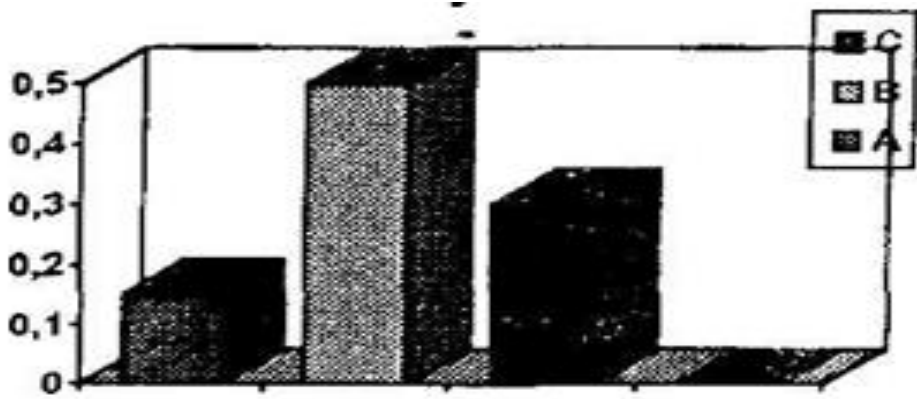
Risk üzrə WXL – 15 min manat, ekssedent 5 min manat

Hadisə üzrə CXL – 50 min manat, ekssedent 10 min manat.

Əgər zərərlər müxtəlif səbəblərdən yaranarsa, risk üzrə WXL aşağıda göstərildiyi kimi tətbiq olunur (kölgəli zonalar - sedentin payına, qalan hissəsi isə təkrarsığortaçıya verilir). Bu halda CXL işləmir, çünki zərərlər eyni səbəbdən baş vermir.

İndi, deyək ki, bu üç zərər bir səbəbdən baş verib, məsələn, partlayışdan. Risk üzrə WXL əvvəlki kimi işləməyə davam edir (şəkil 3.2) və sonra 3.3-cü şəkildə göstərildiyi kimi, CXL tətbiq olunur.

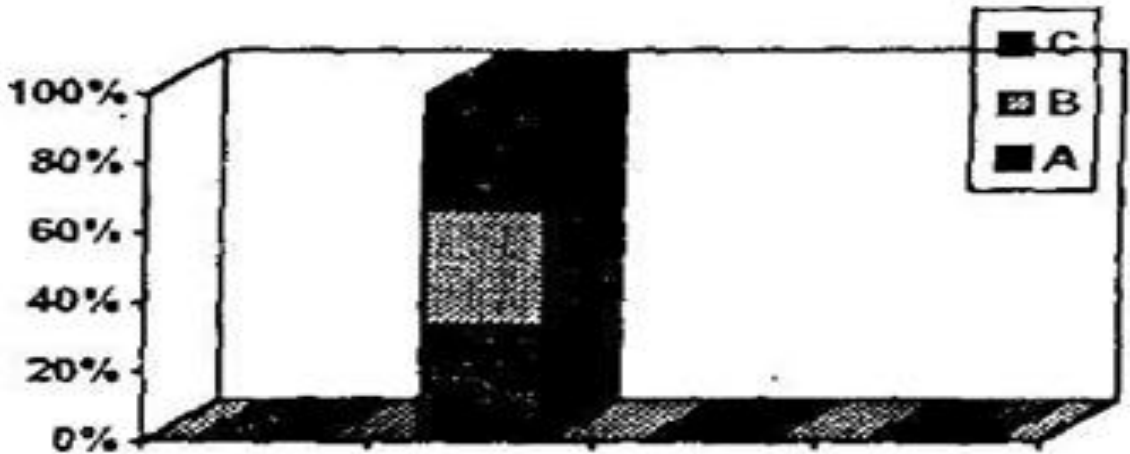
Zərərin miqdarı

Şəkil 3.2. Risk üzrə WXL

Risk üzrə WXL ilə əlaqəli hadisənin payını hesablayandan sonra, tam xalis zərər kimi sedent tərəfindən ödənilən hissəsini müəyyən edirik: 4,8 min manat A üçün + 5 min manat B üçün + 0 min manat C üçün (kölgələnmiş hissələr), və, aşağıda göstərildiyi kimi, 14 min manat məbləğə tətbiq olunur:

Tam xalis zərərin ölçüsü

Şəkil 3.3. Hadisə üzrə CXL

Aydındır ki, sonda, risk üzrə WXL-in və hadisə üzrə CXL-in tətbiqindən sonra, sedent, CXL-in prioritetin 10 min manat məbləğində öhdəliyini üzərinə götürür.

Aydınlaşdıraraq ki, hər bir sahə öz xüsusiyyətlərinə malikdir, və onların hər birinin bütün xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi çox vaxt çəkəcəkdir. Lakin bu bölmənin məqsədi elə bundadır. Bununla yanaşı, əlavə etmək lazımdır ki, sığortalamanın optimal proqramını əldə etmək üçün, mütəmadi olaraq, qeyri proporsional sığortalama proporsional sığortalamaya əlavə kimi istifadə olunur. Bu halda, qeyri proporsional təkrarsığorta öz tutulmasına qarşı tətbiq olunur – proporsional təkrarsığorta ödənişlərindən sonra itkilərin qalan hissəsinə.

Qeyd olunmuş təkrarsığorta modellərin ardıcıl tətbiqi AR-nın təkrarsığorta bazarının inkişafında mühüm addım olacaqdır.

NƏTİCƏ

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda təkrarsığorta fəaliyyətini dəqiq tənzimləyən qanunvericilik bazası hələ də formalaşmamışdır. Bu isə, hər şeydən əvvəl, təkrarsığortanın iqtisadi münasibətlərin xüsusi sistemi kimi qısamüddətli fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Məhz buna görə də, iqtisadi ədəbiyyatda diskussiya doğuran əsas məsələlər, ilk növbədə, təkrarsığorta əməliyyatlarının hüquqi tənzimlənməsi problemləri ilə bağlı olurlar. Təkrarsığorta risk üzrə bölgü münasibətlərinin mahiyyətini sığortaya nisbətən daha qabarıq və aydın ifadə etmək qabiliyyətinə malikdir. Çünki, müasir qloballaşan dünya bazarında, məsələn, Kaliforniyada baş vermiş sığorta hadisəsi Münxen və ya Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən sığortaçının maliyyə sabitliyi üçün ciddi, neqativ nəticələr doğura bilər.

Respublikamızda təkrarsığorta əməliyyatlarının həcmnin artması, təkrarsığorta təsisatı üzrə xüsusi normativ bazanın işlənib hazırlanmasını tələb edir. Sığorta bazarının hal-hazırda mövcud olan inkişaf proqnozlarına əsaslanaraq demək mümkündür ki, təkrarsığorta fəaliyyətinin tam hüquqi təminatının təşkili zərurəti, təqribən, 2-3 ildən sonra öz kəskinliyi ilə qarşıda duracaq, ölkə qanunvericiliyi və hüququ üçün daha aktual məsələyə çevriləcəkdir.

Təkrarsığorta iqtisadi münasibətlər sistemi olub, sığortaçının sığortaya qəbul olunmuş risklər üzrə məsuliyyətinin bir hissəsini razılaşdırılmış şərtlər daxilində, tarazlaşdırılmış sığorta portfeli əsasında sığorta əməliyyatlarının rentabelliyyətinin və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi məqsədilə digər sığortaçılara ötürməsinə (öz maliyyə imkanlarını nəzərə almaqla) imkan verir.

Hər bir sığorta şirkəti təkrarsığorta məsələlərini həll edərkən, onun konkret məqsədlərə nail olmaq baxımından iqtisadi-səmərəli olmasına, eləcə də təkrarsığortanın dəyərinin düzgün qiymətləndirilməsinə çalışmalıdır.

Təkrarsığortanın dəyəri dedikdə nəinki təkrarsığortaçının payına düşən mükafatın payı, eləcə də şirkətin risklərinin təkrarsığortaya ötürülməsi ilə bağlı olan işlərin aparılması xərcləri də başa düşülür (təkrarsığorta müqavilələrinin bağlanması,

fərdi kartların qeydiyyatı, uçotu və s.).

Təkrarsığorta məbləğinin düzgün təyin olunması hər bir sığorta şirkəti üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla əlaqədar olaraq məbləğin iqtisadi baxımdan əsaslandırılmış səviyyəsi olan «sedentin xüsusi saxlaması» aparıcı təyinedici amil hesab edilir. Sığorta şirkəti məbləğin iqtisadi baxımdan əsaslandırılmış səviyyəsinin həddləri daxilində sığorta olunan risklərin müəyyən payına görə məsuliyyəti öhdəsinə götürərək, təkrarsığortaya bu səviyyədən çox olan məbləği ötürür. Bu göstəricinin vacibliyi, bir tərəfdən, sığortaçı tərəfindən səmərəli formada cəlb edilən pul vəsaitinin tutumunun təyin edilməsində, digər tərəfdən isə, təkrarsığorta bazarının pul axınları tutumunun formalaşdırılmasında ifadə olunur.

Azərbaycan Respublikası «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Qanununun 82.5-ci maddəsinin tələblərinə əsasən, hər bir sığortaçının bir sığorta predmeti üzrə üzərinə götürdüyü risk üzrə şəxsi tutumunun səviyyəsi onun xüsusi vəsaitinin 10%-dən yuxarı ola bilməz. Başqa sözlə demiş olsaq, bu təkrarsığorta təsisatının zəruriliyinin qanunvericilik yolu ilə təsbit edilməsi deməkdir.

Xüsusi kapitalın həcmnin dəyişməz qaldığı şəraitdə sığorta ehtiyatı həcmnin çoxalması sığortaçının maliyyə durumunun möhkəmlənməsindən deyil, məhz zəifləməsindən xəbər verir, çünki, mahiyyət etibarilə, sığorta ehtiyatları mövcud öhdəlikləri əks etdirirlər. Məhz buna görə də, sığorta ehtiyatlarının həcmi xüsusi saxlama məbləğinin hesablanması üçün lazım olan bazanın müəyyənləşdirilməsi zamanı istisna olunmuşdur. 10%-lik normativin müəyyən olunması aşağıdakılarla izah olunur. Əvvəla bu normativ heç vaxt xüsusi vəsaitin 100%-nə bərabər ola bilməz. Belə ki, nəzəri baxımdan sığortaçı tərəfindən maksimal məbləğə bir deyil, heç olmasa iki müqavilə imzalanarsa, onda məsrəflərin ödənilməsi üçün sərbəst vəsait kifayət etmir. Aktuarilərin tədqiqatları göstərir ki, sığortaçının öhdəsinə götürdüyü maksimal riskin həcmi onun sərbəst vəsaitin 3-6%-dən çox ola bilməz. Milli sığortaçılar üçün bu normativin 10% həddində müəyyən olunması bir növ, kompromiss variantdır. Çünki strukturlaşmamış milli sığorta bazarında təkrarsığorta müdafiəsinin hələ zəif olması, sığortaçının öz xüsusi saxlamasında bir qədər artıq

riskin saxlanması «artıq» hissəsinin təkrarsığortaya ötürülməsindən daha az təhlükəli olmasına gətirib çıxarır. Həqiqətən də təcrübədə sığortaçılar öz öhdəçiliklərinə 1-2%-dən yuxarı riskləri praktiki olaraq götürümlər.

Azərbaycanda təkrarsığorta bazarının formalaşması mürəkkəb inkişaf şəraitində baş verir. Təkrarsığorta əməliyyatları müəyyən mənada məhdud dairədə formalaşır. Bu cür vəziyyət, hər şeydən əvvəl, peşəkar təkrarsığortaçıların say tərkibinə, yerinə yetirilən əməliyyatların əhatə dairəsinə aiddir. Məsələn, indi təkrarsığorta əməliyyatlarının əksəriyyəti sadə risklərin fakultativ qaydada ötürülməsi ilə əlaqədardır. Sığorta şirkətlərinin valyuta ilə həyata keçirdikləri əməliyyatlar praktiki olaraq respublikanın sığorta bazarında tətbiq edilmir. Bunun əsas səbəblərindən biri odur ki, riskləri valyuta ilə qəbul edən bir çox sığortaçılar qərbi təkrar-sığorta şirkətlərinin etibarlılığına üstünlük verirlər. Belə ki, əksər milli şirkətlər valyuta əməliyyatları üçün məqbul olan maliyyə sabitliyinə malik deyildirlər.

İkinci səbəb valyuta müdafiəsinə ehtiyac duyan bir sıra müştərilərin əksər hallarda təkrarsığortanın beynəlxalq sığorta bazarında keçirilməsinə təkid etmələri ilə bağlıdır. Belə vəziyyət ilk növbədə xarici risklərlə (məsələn, neft kəməri tikintisi) və yerli sığortaçıların tədiyyə qabiliyyətinə etimad etməyən daha ciddi sığortalılarla əlaqədardır.

Milli sığorta sisteminin əsas inkişaf istiqamətlərinin son illər il ərzindəki təhlili göstərir ki, xarici ölkələrə təkrarsığorta xətti ilə daxili investisiya resurslarının mühüm mənbələrindən biri olan pul vəsaitlərinin axması prosesi getdikcə sürətlənir. Təkcə 2005-2009-cu illər ərzində respublika sığorta bazarında məcmu halda əgər 1620,0 mln. AZN sığorta tədiyyəsi toplanmışdırsa, onun 972,0 mln. manatı, yəni 60,9% təkrarsığortaya ötürülmüşdür. Təkrarsığorta haqqının isə 85-90%-i xaricə ötürülmüş haqqlardan ibarət olmuşdur. Qeyd edək ki, 2010-cu ildə isə toplanmış 188,9 mln. AZN sığorta tədiyyəsinin 47,3%-i, yəni təqribən 90,0 mln. manatı təkrarsığortaya ötürülmüşdür.

Yumşaq deyilsə, faktiki material qıtlığı, son illərdə bu sahədəki vəziyyəti dəqiq təhlil etməyə imkan vermədi. Lakin istənilən halda, əvvəlki dövrlərdəki

tendensiyanın qalması şübhəsizdir.

Bununla əlaqədar olaraq bizcə, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin risklərin xaricə bu cür total ötürülməsinin qarşısının alınması üçün, sığorta mükafatının xaricə ötürülən hissəsinə (həm sığortaçılar, həm də təkrarsığortaçılar tərəfindən) xüsusi verginin dərəcəsinin artırılması məqsədəuyğun olardı. Məsələn bir qədər də detallaşdıraraq qeyd edək ki, milli sığortaçılar topladıqları tədiyyələrin 40%-dən çoxunu xarici təkrarsığortaçıya satırsa, onda bu məbləğ ikiqat-üçqat vergiyə cəlb edilməlidir. Lakin etiraf edək ki, bu cür sərt tədbirlərin reallaşdırılması üçün daxili bazarda müvafiq mühitin yaradılması da mühüm şərtidir.

Yaxın perspektivdə ölkədə təkrarsığorta segmentinin inkişafının ssenarisi iki istiqamətdə inkişaf edə bilər: birincisi, elə təkrar sığorta, ikincisi isə broker variantı.

Birinci halda kifayət qədər kapitala və zəruri ixtisaslaşmaya malik milli şirkətlər, böyük həcmli xüsusi saxlama məbləği daxilində tamhüquqlu təkrarsığorta şirkətləri kimi fəaliyyət göstərəcəklər. Bu zaman onların kapitalı həm daxili, həm də xarici mənşəli ola bilər. Hətta dövlətin də iştirakçısı olduğu iri şirkətin formalaşması da mümkündür.

Broker variantı isə milli təkrarsığortaçıların daxili və xarici sığorta şirkətləri arasında vasitəçiyə çevrilməsini nəzərdə tutur. Buna müxtəlif səbəblər ola bilər. Əvvəla, bir çox sığorta şirkətləri hələ də qərbin sığorta bazarına çıxmaqda, xarici partnyorlar axtarmaqda çətinlik çəkirlər. Digər tərəfdən-kiçik və orta həcmli risklər xarici sığorta şirkətləri üçün heç də həmişə cəlbedici olmurlar. Əksər hallarda xarici sığortaçılar onlar üçün tanış olmayan milli sığortaçılarla işləməkdən çəkinirlər. Araşdırmalar göstərir ki, MDB ölkələrində, o cümlədən respublikamızda məhz broker variantı daha perspektivli hesab olunur, çünki, məhz bu variant milli və xarici şirkətlərin bərabərhüquqlu partnyorlar kimi əməkdaşlığına zəmanət verir.

Respublikamızda milli sığorta bazarının qorunması aktual məsələlərdən hesab olunur. Bu baxımdan əvvəlki təkliflərə əlavə olaraq, sığorta bazarının təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə gücünün möhkəmləndirilməsi yolu ilə qorunması iki istiqamətdə reallaşdırıla bilər:

- sığorta daxıllarının (pullarının) yaradılması üzrə məsələlərin nizamlaşdırılması;

- milli təkrarsığorta şirkətinin yaradılması.

Bir çox ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, «təkrarsığorta daxıllarının» yaradılması, sığorta bazarının qorunmasında effektiv rol oynaya bilər. Daxılın təşkilində öz məsuliyyət və mükafat payı çərçivəsində bütün sığortaçılar iştirak edirlər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı,
https://azertag.az/store/files/untitled%20folder/_STRATEJI%20YOL%20XERITESI_.pdf
2. Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi,
<https://azertag.az/store/files/news/MALIYYE%20STRATEJI%20YOL.pdf>.
3. Carter, Robert ve Leslie Lucas. Reinsurance Essentials, Londra: Reactions Publishing Group, 2004, s.259-260
4. Group of Thirty, Reinsurance and International Financial Markets, Washinton D.C., 2006, s.25-29;
5. <http://news.day.az/insurance/>
6. <http://www.trend.az/>
7. IAIS Principle 6, Principles on Minimum Requirements for Supervision of Reinsurers, International Association of Insurance Supervisors, Basel, 2002.
8. IAIS Standard 11, Standard on Disclosures Concerning Investment Risks and Performance for Insurers and Reinsurers, International Association of Insurance Supervisors, Basel, 2005.
9. IAIS, Annual Report 2007-2008, Basel, 2008.
10. N. Novruzov, X. Hüseynov, Maliyyə, Bakı, 2007
11. Neely, Andy (2002). Business Performance Measurement: Theory and Practice. Cambridge: Cambridge University Press.
12. OECD, Decision of the Council on the Exchange of Information on Reinsurers, Paris, 2002
13. R.C.L. Bakker, D.N. Davies və Digərləri, Reinsurance and Reinsurer: Relevant

- Issues for Establishing General Supervisory Principles: Standards and Practices, PVK Studies 20, Nisan 2000
14. Rossi, Marie-Louise ve Nicholas Lowe. "Regulating Reinsurance in the Global Market", The Geneva Papers on Risk and Reinsurance, Vol.27, No.1, January 2002, ss.122-133.
 15. "Sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununun
 16. Suna Oksay ve Onur Acar. Avrupa Birliđi ve Türk Sigorta Sektöründe Denetim, TSRŞB Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları No.9, İstanbul: TSRŞB Yayınları, 2007.
 17. Swiss Re. An Introduction to Reinsurance, Zürih: Swiss Reinsurance Company, 2002.
 18. Wang, Wallace Hsin-Chun. Reinsurance Regulation: A Contemporary and Comparative Study, 1. Baskı, Londra: Kluwer Law International, 2003, s.15
 19. www.iaisweb.org
 20. Xudiyev N.N., Sığorta fəaliyyətinin əsasları, Bakı 2015
 21. Xudiyev N.N., Sığorta işi, Bakı, 2015
 22. Xudiyev N.N., Sığorta, Bakı, 2003
 23. Журавлев Ю.М. Формы и методы проведения перестраховочных операций. Основные виды перестраховочных договоров - М., 1993
 24. Колесников Н. Непропорциональное перестрахование: перспективы развития в России . "Страховое дело" , 1997, № 9, С.44-47.
 25. Пфайффер К. Введение в перестрахование - М., 2000
 26. Страхование : учеб. пособие для студ., обуч. по спец. "Финансы и кредит"/ В.А.Щербаков, Е. В. Костяева. - 2-е изд., перераб. и доп.; Гриф УМО. -М.: КНОРУС, 2008.
 27. Страхование : Учебник/ Под ред. Т.А. Федоровой. - 2-е изд., перераб. и доп.- М.:Экономистъ , 2004.
 28. Страхование/Сост. Бендина Н.В. - М., 2000
 29. Турбина К.Е. Экономика страхования и перестрахования . М.: Анкил.

- 1996.
30. <http://www.azre.az/new/files/M%C9%99nf%C9%99%C9%99tv%C9%99z%C9%99r%C9%99rl%C9%99ru%CC%88zr%C9%99h%C9%99sabat2016.pdf>
31. <http://amrahsigorta.az/assets/Menfeet2016.pdf>
32. Sığortacıların və təkrar sığortacıların nizamnamə kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 09 aprel tarixli 39 nömrəli Qərarı.
33. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2017, Bakı, 2017
34. Sığorta fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası qanunu.
35. Maliyyə dərslik Bakı 2011.
36. Страхование : Учебник/ Под ред. Т.А. Федоровой. - 2-е изд., перераб. и доп.- М.:ЭКОНОМИСТЪ , 2004.
37. Colin Edelman ve Diğərleri, The Law of Reinsurance, Oxford: Oxford University Press, 2005.
38. Directive 2005/68/EC of the European Parliament and of the Council of 16 November 2005 on reinsurance and amending Council Directives 73/239/EEC, 92/49/EEC as well as Directives 98/78/EC and 2002/83/EC, Official Journal L 323, 9.12.2005.
39. C.E. Golding, Law and Practice of Reinsurance, 3. Baskı, Londra: Buckley Press Ltd., 1954.
40. Hilmi Acınan, Reasürans, İstanbul: Talat Matbaacılık, 2005.
41. [Eva-Maria Barbosa](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/0-501-3460?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhc_p=1) and [Benjamin Köstler](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/0-501-3460?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhc_p=1), Norton Rose Fulbright LLP, Insurance and reinsurance in Germany: overview, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/0-501-3460?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhc_p=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/0-501-3460?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhc_p=1)
42. Cahit Nomer ve Hüseyin Yunak, Reasürans, İstanbul: Ceyma Matbaacılık, 2003.
43. J.O. Irukwu, Reinsurance in the Third World, Ibadan: The Caxton Press Ltd.,

1980

44. <http://news.day.az/insurance/>

45. <http://www.trend.az/>

46. www.5ballov.ru

47. Əvəz Ələkbərov, Nizami Xudiyev, Azərbaycanın milli sığorta bazarının yüksəlişi maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair strateji yol xəritəsinin mühüm hədəflərindəndir,

<http://www.xalqgazeti.com/az/news/economy/92274>

48. <http://renkinq.az/site/news?id=1153>

49. <http://www.azre.az/new/>

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа называется «Место и роль перестрахования в Азербайджане». Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка используемой литературы.

Введение диссертационной работы раскрывает актуальность исследуемой темы, цель и задачи исследования, объект и предмет исследования, теоретическую и практическую значимость исследования, информационную базу и структуру диссертационной работы.

Первая глава исследования озаглавлена «Место и роль страхования и перестрахования в национальной экономике». В этой главе изучены концептуальные основы перестраховочного, перестраховочного механизма и его корректирующих инструментов, а также зарубежный опыт в перестраховочных операциях.

Вторая глава диссертационной работы «Анализ финансовых потоков в страховых компаниях в ретроспективном процессе. «Вызывается. В этом разделе рассматриваются и оцениваются страховые возможности страховых компаний, такие как анализ финансовых результатов перестрахования и перестраховочная деятельность, а перестрахование анализируется как ключевая гарантия финансовой стабильности страховщика.

В третьей главе диссертации, озаглавленной «Перспективы развития рынка перестрахования и ее влияние на денежные потоки», была рассмотрена возможность перестрахования на рынке перестрахования в Азербайджане, а также повышение риска перестрахования в базе потерь.

Результат исследования был отражен в результатах исследований, и были сделаны соответствующие предложения.

SUMMARY

The thesis is called "Place and role of reinsurance in Azerbaijan". The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and a list of used literature.

The introduction of the thesis reveals the relevance of the topic, the purpose and objectives of the study, the object and subject of research, the theoretical and practical significance of the research, the information base and the structure of the thesis.

The first chapter of the research is entitled "The place and role of insurance and reinsurance in the national economy". In this chapter, the conceptual basis of reinsurance, reinsurance mechanism and its adjusting tools, as well as foreign experience in reinsurance operations have been studied.

The second chapter of the dissertation work "Analysis of financial flows in insurance companies in the retrospective process." Is called. This section reviews and evaluates the insurance capability of insurance companies, such as reinsurance companies' financial performance analysis and reinsurance business, and reinsurance has been analyzed as a key guarantee for the insurer's financial stability.

The third chapter of the dissertation entitled "Reinsurance Market Development Prospects and Its Impact on Cash Flows" explored the possibility of reinsuring the reinsurance market in Azerbaijan, as well as improving the risk of reinsurance in the loss base.

The result of the study has been reflected in the research results and relevant proposals have been made.